

KINCSESTAR

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG
KIS KÖNYVTÁRA

9. sz.

MAGYAR NÉPISMERET

IRTA

ORTUTAY GYULA

1937

BUDAPEST
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

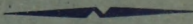
„KINCSESTÁR“

NAGY IVÁN
ÖT VILÁGRÉSZ MAGYARSÁGA (1)

SZINNYEI JÓZSEF
A MAGYAR NYELV (2)

MORAVEK ENDRE
NAGYMAGYARORSZÁG NEMZETISÉGEI (4)

WEIS ISTVÁN
A MAGYAR FALU (10)

„MAGYAR SZEMLE KÖNYVEI“

WEIS ISTVÁN
A MAI MAGYAR TÁRSADALOM
Ára : 10⁰ – P.

Horváth János
MAGYAR VERSEK KÖNYVE
A legrégebb versemlékektől Ady Endréig
Ára kötve 9.60 pengő, füzve 8 pengő.

2352
K I N C S E S T Á R

MAGYAR NÉPISMERET

IRTA

ORTUTAY GYULA

*Iskola- és
ifjúsági köröknek*

Ortutay Gyula

BUDAPEST, 1937

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

813172

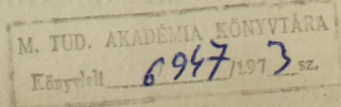
TARTALOM.

Bevezető	— — — — —	3
Az európai néprajzi érdeklődés alakulása	— — — — —	4
A magyar parasztszemlélet első szakasza	— — — — —	10
Paraszt szemléletünk a világháborúig	— — — — —	19
A mai helyzet	— — — — —	27
A megismerés nehézségei	— — — — —	32
A teljes analízis kérdése	— — — — —	41
Az állandó változás ábrázolása	— — — — —	44
A szerkezetalkotás feladatai	— — — — —	48
A funkció-rendszer	— — — — —	53
A szerkezet és a funkció összefüggése	— — — — —	59
Néhány kutatóterület elhatárolása	— — — — —	60
Egyéniség és közösség a paraszti kultúrában	— — — — —	65
A szemlélet „totalitása”	— — — — —	68
A paraszti vallásosság	— — — — —	70
A mai változás irányai	— — — — —	73
Irodalom	— — — — —	78

ZOLNAI BÉLA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Pesti Lloyd-társulat nyomdája. (Igazgató: Schulmann I.)

MAGYAR NÉPISMERET

BEVEZETŐ

I Ahelyett, hogy hosszabb előszót írnánk, itt csak azt kívánjuk előrebocsátani, hogy a parasztságunk kérdéseivel foglalkozó irodalomban könyvünkhöz hasonló célkitűzésű és jellegű mű eddig még nincs; az egyes részlettudományok szigorúan ragaszkodva a maguk kérdéseihez nem vetették fel a parasztság egyetemére vonatkozó kérdéseket. A mai országhelyzet viszont egyre sürgetőbb társadalmi és nemzeti feladattá teszi parasztságunknak mind teljesebb és egységes szempontok szerinti megismerését, az országszervezés nagy feladata ezek nélkül az ismeretek nélkül meg nem valósulhat. Munkánkban az előttünk álló magyar és külföldi kezdeményeket és irányokat figyelembe véve igyekeztünk ezt a célt szolgálni. Természetesen eredményeink azokra a már meglévő gazdag eredményekre támaszkodhatnak, amelyeket elsősorban a magyar néprajztudomány buzgó gyűjtő és rendszerező munkájának köszönhetünk s azoknak a társadalomrajzi vizsgálatoknak, amelyek már kísérletet tettek a paraszti társadalmi osztályok jobb megismerésére. Kísérletünkben összefogni igyekeztünk a részlettudományok által nyújtott eddigi jó eredményeket, hogy ezzel a magyar népismeret megvalósulását tőlünk telhetően elősegítsük.

AZ EURÓPAI NÉPRAJZI ÉRDEKLŐDÉS ALAKULÁSA

2 Mielőtt kitűzött célunk értelmében a magyar parasztszemlélet kialakulását, fejlődéstörténetét tekintenénk át, nem lesz haszontalan megismerni azokat a vonásokat, melyek az európai néprajzi érdeklődést jellemzik. Ebben a rövid összefoglalásban együtt tárgyaljuk a „primitív” és paraszti kultúrákat vizsgáló néprajztudományt, amely természetesen mind több részletstudiumra bomlik, de a kialakító erők ezeken a részletterületeken is megegyezők voltak. Nem foglalkozva most a görög-latin történeti s néprajzi érdeklődéssel s a középkornak zárt szemléletformájával, amelyen csak a térítői és kereskedői utak kalandos híradásai törtek át, a primitív kultúrák megismerése s a néprajzi érdeklődés feléléde a renaissance- és a korakapitalizmussal összefüggő felfedezői utazásokhoz kapcsolódik. Az önmagát, szellemi hivatását megérteni kezdő Európa előtt az ismeretlen s bizonytalan világrészek partjai tünedeznek fel, mint jó kereskedői alkalom s ismeretlen humánium. A spanyol, francia, angol gyarmatszerző vetélkedések nemcsak az európai világhatalmi helyzetet szabták meg napjainkig, de az európai gondolkodásba is merőben új elemeket hoztak. Bármily furcsának is tűnik fel előttünk, a gyarmatosító utazások tudósításai szolgáltatják az anyagot a preromantikusként nevezett szemlélet optimista primitív-rajongásához. Rousseau ismeretes fölfogásában a primitívek, a „természeti népek” képviselik az emberiségnek ősi, megrontatlan boldog állapotát, ezt tette tönkre az európai civilizáció, s ezért szükséges a „visszatérés”. Amíg a kapitalista gyarmatosító

törekvések következményeképpen ebben az időben már megfigyelhető az egyes „primitív” kultúrák szétbomlása, addig a XVIII. századi humanista-morális támadásoknak jellemző szimbólikus alakja lesz a ‚Vadember’. A ‚Vadember’ emeli fel szavát napjainkig, ha az európai kultúra megretten saját bonyolultságától és látszólagos ‚életellenességétől’. Ugyanekkor ez az optimista primitív-szemlélet kiterjeszkedik az európai paraszti kultúrákra is. Azonban a pásztori idillek és szerepjátaszások mögül hamarosan is előtűnik a társadalmi nyugtalanság. A forradalmi megmozdulások s helyenkint az előbbi osztályjelleg fővonásainak elvesztése (Anglia!) már éreztetik, hogy a parasztkérdés mennyire elválaszthatatlan a társadalom szerkezeti problémáitól. Ebben az időben alakul ki a német pietista-praktikus államismereti iskola: fizikai-földrajzi, gazdaságtörténeti, leíró néprajzi s történeti szempontjaival igyekezett az állam életét az eddiginél gazdagabban ábrázolni. Értékrendszerét teljességgel a felvilágosult racionalizmus és a hasznossági elv hatja át. A továbbiakban is e kettősséget figyelhetjük meg.

3 A kettősség azonban a további fejlődés során más természetű lesz. A primitív kultúrákkal foglalkozó néprajztudomány egyre határozottabban racionalisztikus, majd természettudományos jellegű lesz. Az első útleírások, sőt az első etnológiai összehasonlító munkák még a boldog természeti állapot dícsérői, de már Schiller világtörténetről vallott felfogásában a természeti népek kezdetleges kultúrája és életviszonylatai egy racionalista módon elképzelt fejlődésrendnek első fokozatai. A néprajztudomány első nagy eredményeket hozó iránya ehhez az evolucionista felfogáshoz kapcsolódik. A darwini evolúció példájára a néprajztudomány célja is a kultúra fejlődésének egy ilyen értelmezésű evolucionista magyarázata lesz. Ez határozta meg az angol ú. n. „antropológiai iskola” értékrendszerét, összehasonlító módszerét (Tylor, Lubbock, A. Lang, stb.) egészen H. Spencer

„szociológiai”-evolúciós szemléletéig. A változást az összehasonlító etnológia nagy vitája: Bastian és az emberföldrajzos Ratzel vitája hozza. Amíg Bastian szerint az eltérő tájak, egymással nem érintkező primitív kultúrák anyagi és szellemi javainak hasonlósága, megegyezése az Elementargedanke, az elemi azonos gondolkodásformák tényére vezethető vissza, addig Ratzel szerint ez a rokonság a migráció, a vándorlás tényével hozható összefüggésbe. Voltaképpen ezzel a vitával indul meg a néprajztudomány historizálása s a kultúrkörök elmélete is egészen ide vezethető vissza, aminthogy Frobenius tanítványa is Ratzelnek. Az összehasonlító folklóre a kezdeti bizonytalanabb összehasonlításoktól, egyoldalú származtatásoktól mind imponálóbb eredményekig ér el, ez az összehasonlító földrajz-történeti módszer (Frazer, a finn földrajz-történeti iskola: Antti Aarne, J. Krohn, K. Krohn, Jan de Vries, stb.) bár éppen ma egyre elégedetlenebbek vagyunk mechanikus módszereivel. A kultúrkörelméletnek első határozottabb jelentkezése már Bachofen, E. Grosse munkáiban megelölhető, igazi kialakítói Frobenius, Ankermann, Foy, Schmidt, Koppers, elméleti magyarázatát Graebner adta. A kultúrkörök elmélete már történetivé teszi az eddigi mechanisztikus fejlődési elvet, meghatározza az egyes primitív kultúraformák fokozati eltéréseit és összefüggéseit, s azokat a korrelatív vonásokat deríti fel, amelyek egy kultúrkör alapvonásait teszik. Tetszetős és nagyhatású elméletük ellen azonban hamarosan többen is tiltakoznak. Így az egyik legjelentősebb, Frobenius, túlhaladva a kultúrkörelméleten, olyan történetfölötti tényezőkre (v. ö. a paideumata) hívja fel a figyelmet, amelyeket a kultúrkör elmélet megragadni nem tud. Ezzel indítja meg Frobenius az etnológia egyik újabb romantikus jellegű felfogását, amely ismét a különböző primitív kultúrák értékes vitalítására s magasrendűségére, sajátos vallásos telítettségére hívja fel a figyelmet. Bár túlzásai igen éles ellenzést váltottak ki, hatása az új vallástörténeti

irányokra jelentős. A kultúrkörelmélet ellen mások is intéztek támadást. A kultúrkör elmélet ellen szól R. Thurnwald is, szerinte a részletesebb analízisek egyáltalán nem igazolják a Schmidt-Koppers-féle kultúrfokokat s a maga nagy összefoglalásában elemibb gazdasági formákat választ fejlődéskülönböztető alapul. Az újabb etnológiai szemlélet nélkülözhetetlen kiindulópontjait jelentik azok az eredmények, amelyeket a francia szociológiai iskola egyik legkiválóbb tagja, Lévy Bruhl hozott, megtörve a Wundt-féle lélektan uralmát. Idekapcsolhatjuk a pszichoanalízis által nyújtott, nem egyszer túlhajtott magyarázatokat is (pl. Sydow magyarázatai a művészkedések kezdeteiről!). Az etnológia helyesebb és tisztultabb törekvései jelentkeznek Malinowski és iskolájának munkálataiban: az ú. n. funkcionális etnológia már azokat a szociális összefüggéseket s funkciókat figyeli, amelyek eddigi elhanyagolása sok téves kiindulásnak és értelmezésnek volt okozója. Malinowski módszere is (mint más síkon Lévy Bruhl, Frobenius felfogása) figyelmeztet az egyoldalúan történeti szemlélet veszélyeire. Az etnológia fogalomrendszerének vannak lényeges, elsősorban nem történeti fogalmai is (struktúra, funkció), melyeknek történetisége másodlagos jelentőségű. Ez az etnológia fejlődésvonala napjainkig.

Amíg a primitívekkel foglalkozó néprajztudomány egy természettudományos módszer szűkös kereteiből lépett ki, s a legutóbbi időkben jut el szabadabb, sőt nem egy elemében romantikus szemléletformáig, addig az európai parasztkultúrákkal foglalkozó néprajztudomány a legutóbbi időkig — ma már itt is mutatkoznak az erős változás jelei — szinte ellentétes fejlődésvonalon haladt. A „romantikus” kezdet sokkal ismeretesebb, semhogy részletesebben kellene vele foglalkozni. Rousseau történetfilozófiája, értéktana, Percy angol balladagyűjtése, az ossianizmus európai divata, Herder elmélete, a Grimm testvérek nagyhatású munkássága: a népiességnak egész Európát elöntő áradata a romantika ígézetes hatásának

köszönheti létét. A parasztság lesz az egész nép, nemzet leghívebb kifejezője, a nemzeti múlt igazi őre, a közösségi erők legteljesebb és leggazdagabb megvalósítója az alkotás terén is (Grimm: „Das Volk dichtet!”). Ez az a priori értékelő szemlélet a parasztságban látja az ősi s logikája szerint „igazabb” élet megvalósulását, helyesebben az európai fejlődés alatti továbbélését. Nem kell mondanunk, hogy ez a szemlélet sem Magyarországon, sem másutt nem volt alkalmas a parasztság szociális problémáinak észrevételére. Ez a felfogásmód táplálja a népdal, népszokások gyűjtőinek lelkesedését, a különböző népies divatok, táncok, viseletek, költői formák életrekelését. Hatása — a magyarországi fejlődés áttekintésekor látni fogjuk — a mai napig sem szűnt meg európaszerte, sőt politikai s egyéb okok következtében telve téves előfeltételezéssel, igazolhatatlan elmélettel újraéledt. Azonban ezeknek a kiindulási pontoknak ellenére sem állhattott ellen a néprajz a pozitivizmus szemléletalakító hatásainak, amely nemcsak az általános etnológia eredményeiből sugárzott. A múlt század második felében figyelhetjük meg azt a tanulságos erőfeszítést, amellyel a néprajz a romantika értékrendszerét igyekezett összehangolni a pozitivizmus megkövetelte módszerekkel és szemléletformával. Természetesen hamarosan kiderült, hogy a pozitívista történeti, filológiai és leíró módszerek fognak győzedelmeskedni. Hisz ennek egyik legértékesebb eredménye az összehasonlító, motívumkutató módszer, a finn földrajztörténeti iskola, melynek szempontjait már érintettük az imént. Ekkor bomlik szét a néprajz tudománya a különböző részletstúdiumokra, nemcsak a tárgyi és szellemi néprajz ismertebb kategóriákra, hanem ezeken belül is elhatárolt területekre. Ezeket a keskeny sávokat alig köti össze már egyetemesebb szemlélet, hacsak a leíró néprajz összefoglalásait nem tekintjük annak: az efféle munkálatokban aztán valóban együvé került a ház, a gazdaság eszközei, a hiedelmek és a „szellemi világ” többi anyaga. Természetesen ez a leíró néprajz csak látszat-

egységet jelenthetett a paraszti kultúra egészének értelmezése szempontjából, csupán a leíró néprajz történeti, filológiai módszerei kapcsolták össze az önérvényűvé vált részterületeket. (Ilyenfajta munkát számtalant sorolhatni fel a primitívekkel s a parasztsággal foglalkozó irodalomban, legtipikusabbak közül l. O. Peschel, Buschan munkáit.) Az újabb kutatások ezen a megmerevült és metodikailag teljesen meddő helyzeten változtatni igyekeznek, akár a „magaskultúrával” hozzák szorosabb kapcsolatba (H. Naumann, Henderson, stb.), akár a paraszti kultúrának sajátos előfeltételeit és természetét vizsgálják. (Igy D. Gusti módszere is.)

Ez a rövid s csak a fővonásokra ügyelő vázlat is elárulja, hogy a néprajztudomány éppen most érkezett el szempontjainak termékeny átvizsgálásához; az a nyugtalanság, amely a különböző módszertani és egyéb részlettanulmányokban észlelhető, világosan jelzi a felfogás újabb alakulását. Ez indokolja a magyar népismeret történeti fejlődésének és jelen problematikájának ismertetése előtt az egész európai néprajztudománynak ha még oly sietős áttekintését is. Igy válnak igazolttá esetleges keményebb kritikai megjegyzéseink a magyar néprajztudomány fejlődését illetően, s így kapnak háttérrel parasztságunkkal kapcsolatban fölvetődő egyes kérdéseink. Bár távolról sem akarjuk alávetni magunkat idegen szempontoknak, s az új elméleteknek sem tulajdonítunk a kelletténél nagyobb jelentőséget (pl. nagyon is szem előtt tartjuk E. Spranger kritikáját a spengleri és frobeniusi kultúrmorfológiáról: l. E. Spranger: Probleme der Kulturmorphologie, Berlin, 1936.), mégsem hisszük, hogy az elzárkózás oldotta volna meg parasztságunk kérdéseit. (Végezetül itt említjük meg zárójelben, hogy magyar népismeret alatt a parasztságunkra vonatkozó ismereteket értjük, nem pedig a magyar társadalmi osztályok összegére vonatkozó ismereteket, hogy a német Volkskunde és Bauernkunde fogalmak senkit meg ne téveszteszenek.)

A MAGYAR PARASZTSZEMLELET ELSŐ SZAKASZA

4 „Második papi állomásom Szarvas városa Békés vármegyében! Itt vizsgáló szemmel tekintettem magam körül, kerestem a költők által oly elragadó színekkel festett falusi élet egyszerűségét és találtam együgyűséget, ostobaságot, bizalmatlanságot még a leghasznosabb javaslatok iránt is, hamisságot, gonosztságot, rögzöttséget és hiányt még a legszükségesebb dolgokban is. Kerestem cselekvő kereszténységet és találtam a vallás álcaja alatt borzasztó zavart hamis néphitet, babonaságot, előítéletet, ferde vallásos nézeteket, melyek a földművelő nép lelkében sötétséget, a szívben aggodalmat és az életben nyomort terjesztenek”. Theschedik Sámuel írja mindezt Önéletírása elején, a XVIII. század legvégén. Váratlanul feltörő, éles és elkeseredett hang! egyszerre hordozza a hosszas hallgatás s a kérdések óvatos kerülgetése után hirtelen megrendülő tudat könnyörtelen világosságát, korának, az aufklärizmusnak jellegzetes attitűdjét s a magyar parasztszemlélet örök ellentétét, az idillikus és racionális parasztlátás összeférhetetlenségét. Ha leválasztjuk is az egyéni bajok s az aufklärista látásmód következtében túlszínezett vonásokat, még mindig riasztó a kép s váratlan az ingerült szenvedély. Hosszas hallgatás előzte meg.

Parasztságunk lényeges nemzeti szerepe, társadalmi és kulturális helyzetének súlya és problémája csak lassan tisztul és világosodik meg a nemzet ébredő tudatában s valójában még ma is csak ezt az alakulóban lévő tisztulási folyamatot láthatjuk magunk előtt. Ez a folyamat, mint az új magyar eszmeáramlatok javarésze, a XVIII. században indul meg, helyesebben ekkor kapcsolódik be organikusan a nemzet alakuló tudatába. A középkor kötött, szigorúan meghatározott, mintegy megszentelt létrendjében a parasztság helyzete mint társadalmi vagy nemzeti „elintézetlen” probléma föl sem vetődhetett. Tár-

sadalmi szerepe, jogállása és kötelezettségei Európaszerte maguktólértetődőek, kikerülhetetlenek voltak, melyeket a vallási és jogrend s a komplikálatlanabb gazdasági kényszerűségek eleve megszabtak. De a nemzet katonai, jogi, pénzügyi és szellemi vezetőiben a középkori állam- és társadalomszerkezet szétbomlásakor s a korakapitalizmus idején sem vetődik fel a parasztprobléma a maga igaz súlyával, pedig ekkor már egyre határozottabban mutatkoztak a nyugtalanító jelek. Ezekben a századokban a helyzetet még bonyolítja és vígasztalanabbá teszi a török uralom is, a parasztság elveszti egyetlen védelmét, a középkor hieratikus társadalmi rendjét, s teljességgel kiszolgáltatottja lesz a mind zordabb történeti helyzetnek és urai kénye-kedvének. A kötelezettségek, szolgáltatások (melyeket majd a büntető Werbőczinek rendi szemlélete kodifikál századokra) egyre elviselhetlenebbül nehezednek a parasztság társadalmi osztályára. E megterheltség hatását hamarosan érezhetni is, a paraszt-proletariátus szaporodása, a fel-felparázsló forradalmak s a migráció, a szökevény jobbágyok mind ennek a megalázó helyzetnek a tanúi. A szinte már elviselhetetlenül nyomasztó terhek és bénító kötöttség az egyik tényezője annak, hogy Mária Terézia barokk államkoncepciójában, II. József fölvilágosodott humanista államrendszerében a teljesen kiszolgáltatott parasztság jogi és társadalmi helyzetét törvényileg is szabályozni akarja. (Nem térünk ki most e rövid történeti áttekintésben ennek a szabályozásnak politikai-taktikai indítóokaira.) Ezek a szabályozások mindenesetre jelentettek valamit; de hogy a szolgáltatások milyen mértékig növekedtek, azt a maga fojtott haragjával, szegyenkezésével s száraz adataival leleplezi Berzeviczy Gergely is, aki 1804-ben döbbenetes képet fest parasztságunk állapotáról.

Szükségszerűen kényszerítette ez a történeti és társadalmi helyzet azokat, kik a magyarság sorsát valamilyen formában a kezükben tartották, hogy ráeszméljenek a parasztság helyzetére s valamilyen szempontból meg-

alkossák parasztságunkról való képüket. Ez a ráeszmélés szorosan kapcsolódott az európai mozzanatokhoz. Az angol, francia társadalomszervező, társadalomvizsgáló gondolat éppúgy hatott a magyar parasztszemlélet kialakulásában, mint az ú. n. preromantika lelkendezése és boldogságkeresése. A XVIII. századtól kezdődően ez a két egymással ellentétes jellegű szemléletforma alakítja a magyar parasztságról való képünknek variánsait. Részint egy racionalista, társadalomvizsgáló, az igaztalanságokat változtatni kívánó szándék ez, mely makacs keserűséggel egyébre nem is tekint, részint pedig romantikus színezése a paraszti világnak, a boldog és egyszerű idillnek, ahová a túlkultúrált elme és a kifáradott városi szív kívánczik. Ennek a két kibékíthetetlen szemlélésmódnak — a magyar történetnek csak szerencsés pillanataiban találkozott ez a kétfajta látásmód — változásait, egymásmelletti, vagy egymásutáni jelentkezéseit figyelhetjük meg. Ez a kettősség napjainkig kísérője a parasztságról szóló írásoknak, nem kell fejtegetnünk, hogy mennyi szenvedélyesen vitatott ellentétnek, zavarnak s végső fokon a kérdések meg nem oldásának okozója ez.

5 Az ország különböző társadalmi osztályainak megismerése, a magyar történet, táj és a lakosság megismerése s e megismerésekből származó nemzeti haszon gondolata vezeti Bél Mátyást nagy munkája anyagának összegyűjtésében és kidolgozásában. A kétszázésettendős *Notitia Hungariae novae historico-geographicae* köteteiben a német államismereti iskola hatása alatt pietista és magyar érzéssel hasonlítgatja össze a magyar, a tót és a német, román falutelepüléseket, földrajzi, népi és gazdasági viszonyokat. A megjelent kötetekben Pozsony, Turóc, Zólyom, Liptó, Hont, Nógrád, Bars, Nyitra, Pest-Pilis-Solt, Nógrád és Moson vármegyékre vonatkozó munkálatait találhatjuk. Az első komoly társadalom- és országgutatónk, topográfiai felvételezéseknél szempontjai sokáig irányadóak. Bár munkájában a vizsgált tényezők természetesen nem a ma megkívánt összefüggésekben tárgyal-

tatnak s a történeti analízisek mellett tán sokalljuk a fizikai-földrajz túltengését, mégis hasznos anyagot rejteget a gazdaságtörténész és a néprajzi kutató számára is, és első kísérlet az ország gazdasági, társadalmi, népi és történeti erőinek pontos lemérésére. Kiadatlan kézirata a *De servitute Hungarica* a magyar jobbágyság szabadságjogi kérdéseivel foglalkozik. Munkájának szerves folytatását a topográfiai kutatásokban láthatjuk, így pl. Bredetzky Sámuel munkájában. Idetartoznak Vályi András, Csaplovics János topográfiai-statisztikai leírásai, Puky Károly statisztikai munkája, Preyer munkája a magyar parasztságról. A paraszttismeretet ezzel a módszerrel és igénnyel viszi tovább s hasznos adatokkal szolgál Fényes Elek, Keleti Károly, Orbán Balázs (ez utóbbi már teljesen a romantika látásával), Hunfalvy Pál a maga történeti-topográfiai művével, Galgóczy Károly s a statisztikus H. Dietz. Ugyane körbe tartoznak azok a felszólítások, melyek helytörténeti, történeti, közigazgatási, statisztikai anyag felgyűjtését célozták s az ország teljes anyagát begyűjteni akarták. Sajnos, az eredmények igen messze maradtak a szándéktól, sőt az elődök megbízható munkáitól is. Ezek a vármegyei és községi monográfiák a mai napig csak a legkritkább esetekben érik el a megkívánható nívót, a régi leíró módszer felhígítása, merev ismétlése bevett sablonoknak, az egyéni változatok iránti teljes érzéketlenség jellemzi s a különböző települések, vagy társadalmi osztályok összefüggéseire, funkcióira távolról sem látszanak ügyelni. Pedig topográfiai leírásokra, minél többre, igen nagy szüksége lenne a magyarországi falukutatásnak s nem csak a falupolitikának s a közigazgatás vezetőinek: ezek a leírások nyújthatnák a kutatóknak, kutatócsoportoknak az első tájékoztatást s tényközléseikkel csak könnyítenék a kutatás helyes irányba tartását.

A kutatásnak ebbe a vonalába tartozik, de messze kimagaslik Győrffy Istvánnak településtörténeti munkás-

sága. A feketekörös-völgyi magyarság, Hajdúböszörmény településéről, a kertes városaink kialakulásáról szóló tanulmányai ma is példái a szakszerű települési-topográfiai szemlélet s a néprajz gyümölcsöző kapcsolatának. E nemben jó munka Fodor Ferenc: Egy palóc falu életrajza c. munkája is. Itt érdemes megemlítenünk, hogy parasztságunk életének ilyen irányú részletes történeti vizsgálata nagy hiányokat tüntet föl; vigasztaló, hogy a gazdaságtörténet terén a mulasztásokat újabban pótolni igyekszünk. A helyzet mégis az, hogy Bél Mátyásék kezdeményezését nem követte a szükséges kutatás, népismertünk sínlyi is a történeti s helytörténeti anyagot, Mályusz Elemér megjegyzései e szempontból megfontolandók.

6 De térjünk vissza a XVIII. század végének szemléleti irányaihoz. A parasztságnak társadalmi, nemzeti hivatását, kérdéseit a maga korában legélesebben s leghelyesebben a szarvasi lutheránus lelkész, Theschedik Sámuel látta, aki Gellert tanítómeséi mellett korának történeti, közgazdasági európai szakirodalmát jól ismeri, bejárja Németországot, figyel, összehasonlít s jámbor erkölcsösségével, józan utilitarizmusával II. József fölvilágosodásának híve. Önéletírása, amely egyszersmind munkásságának igazolása s védelme és nevezetes munkája (A' paraszt ember Magyar Országban, mitsoda és mi lehetne; egy jó rendbe-szedett falunak rajzolatjával egyetemben, Samuel Theschedik által, most pedig németbül magyarra fordította Kónyi János, Pécs, 1786.) világosan kirajzolják a parasztság kérdéséről alkotott fölfogását. A parasztságról szóló könyvének első részében a tiszántúli falutelepülések rajzát s a paraszti élet vázlatát adja keseredett, ingerült hangon, elégedetlen a közműveltséggel, a rossz és költekezésre, henyélésre vivő életmóddal, a jobbágyság jogi és társadalmi helyzetével. Ennek a helyzetnek továbbvitelét a nemzet szempontjából mérhetetlenül károsnak tartja, a parasztságra nézve megalázonak. Ő ébred rá először, hogy a parasztság lét-

helyzete mennyire teli megalázó és szörnyű mozzanattal. Könyvének második részében kirajzolja azt az ideális faluképet és falusi életrendet, amelyben szerinte a magyar paraszt minden bizonnyal boldog lehetne s az ország és a földesúr haszna a legjobb úton elérhető. Derék s kedves pietizmusa, utilitarista erkölestana, racionalista szemléletvilága egy paraszti utópiát épít ki. Műlattanó, ahogy a hasznosság szempontjával pl. a henyélő, dorbézoló pásztorok életét megjavítani véli, ahogy a pazarló lakodalmi és keresztelői szokások megszüntetésétől oly sokat vár. Természetesen utópiáját a létező társadalmi helyzet, melyet normatívnak, magától értetődőnek tart, szabályozza: a parasztság boldogulása egyben a földesurak birtokainak, járandóságainak emelkedését is jelenti s az ispánok munkájának könnyebbedését. Az ideális falu: merev, kissé életellenesen megalkotott séma, ily módon megvalósíthatatlan. Munkája így is megbecsülendő: első ébredése egy etikusabb és egyben politikusabb faluszemléletnek. Ő az, aki a paraszttársadalmat nem látja homogénnek, már rámutat a gazdag: „vampir és despota” paraszt és a teljesen védtelen zselér társadalmi és érdekellentétére. Legjelentősebb munkásságában mégis az, gazdasági iskolájával a maga határain belül igyekezett ez elveit meg is valósítani, hogy a nemzetnevelés, a közművelődés gondolatát hangsúlyozta, s mintegy nemzeti létünk középponti kérdéseként kezelte. Hasznos munkásságára és töredékbe maradt kezdeményezéseire tisztelettel gondolhatunk. Ugyanezek a gondolatok vezetik, hasonlíthatatlanabbul szűk területen a cartesiánus evangélikus esperest, Fábián Józsefet. Parasztságunk hiedelmeit akarja eloszlatni Természeti tudomány a' köznépnek c. művében, amely ma inkább történeti értékű babonagyűjteménynek számít, mert kora színvonalán álló könyve nem sok eredményre hivatkozhatik. Ugyancsak a racionalista társadalomnevelő szemlélet tűnik elő Takáts Éva „Barátságos beszélgetés a' földművelő nép állapotjáról” c. dialógusában, melyet a Tudományos Gyűjte-

mény udvarias szerkesztője készségesen adott közre (1824 : VI. 71.) a főrendek intézkedéseinek tisztelete mellett. A parasztság komolyabb nevelését sürgető hang s a megdöbbenés hangja is megtalálható a két dáma beszélgetésének modoros fordulataiban: mintha a kor bizonytalansága s tépelődése szólalna meg.

Holott ekkor már Theschedik utópiájánál konkrétabb formában javallja a parasztkérdés rendezését Berzeviczy Gergely. Parasztságunk társadalmi, jogi és kulturális helyzete forró szánakozással tölti el az európai tekintetű északmagyarországi főnemest, aki megjárta Göttingát: az egyetemet, beutazta Német-, Franciaországot és Angliát s jogi tanulmányai mellett a közgazdaságtannal foglalkozott s az egész világkereskedelem problémája érdekelte. Személyes élményei is közel viszik a parasztsághoz s ezt az élményt nem is tagadja: „Annak, aki behatóan foglalkozik vele (t. i. a parasztsággal), az emberek ily nagy számának sorsa felkorbácsolja lelkét mint tengert a vihar” — írja munkája bevezetőjében. Ez az indulat el is önti minden mondatát. Első, aki felhívja figyelmünket — sokáig az utolsó is — hogy parasztságunk sajátos vonásait, karaktertulajdonságait a paraszti munka és zárt osztályhelyzete határozza meg; beszél ő is a paraszttársadalom vagyoni és szemléleti tagozódásáról s nyomatékosan figyelmezteti az országot a munka és közteher s a vagyon eloszlásának rettenetes aránytalanságaira. A nemzet erkölcsi alkatának kérdésévé teszi a jobbágykérdés rendezését s ő is sürgeti a műveltség terjesztésének intenzívebb megvalósítását.

Mintegy varázsütésre fölriad az egész ország lelkiismerete, hogy a parasztság és a társadalmi méltányosság nagyon is időszerű kérdésein gondolkodjék. A komor költő és fukar földbirtokos, Berzsenyi Dániel mezőgazdaságunk hátramaradásán elmélkedik s ő is sürgeti, mint elődei, a mezőgazdasági nevelést. Főuraink, kik könyvtártermekben Alcide D'Orbigny: Voyage pittoresque dans les deux Amériques-et olvasták 1836-ban, gyönyör-

ködtek a szép metszetekben s a gondos tipografiában, csodálkozva és megrettenve, haragos idegenkedéssel hallgatták a reformországgyűlések fölöttébb óvatos hangjait s már figyelhették az új magyar szándék ébredését. A társadalmi problémák, amelyeknek a nacionális kérdés mellett egyik lényeges pontja a jobbágyság sorsának rendezése volt s amelyek egy Kölcsey etikus magatartásában, Széchenyi István országos koncepciójában, majd a „Fiatl Magyarország” forradalmi lendületében jelentkeznek, sokkal ismerősebbek, semhogy analízisükkel részletesebben foglalkoznunk kellene. A nemzet tudatában e pillanatban teljes élességében jelentkeznek a megoldásra váró feladatok, a parasztkérdés is, hiába az óvatos, nem egyszer gyáva tapintat, a kérdés felvetői előtt nem kétségesek a teendők. Minde világosság hamarosan elhomályosodik, a félmegoldásokról a szabadságharc letörésének kábulatából ébredő nemzet elhitte, hogy a parasztkérdés végső rendezését nyújtották.

7 Ne higyjünk azonban, hogy parasztszemléletünknek e szakaszát kizárólag a társadalmi kérdések felvetése jellemzi s a racionalisztikus színezetű társadalomalakító gondolat. A magyar parasztságnak ily erősen társadalmi problémák iránt érdeklődő szemlélete mellett nem pihent, sőt jóideig ennek a társadalmi mozgalomnak az igazoló anyagot és lököerőt — bármennyire is paradoxonnak tetszik ez — adott a parasztságnak romantikus és idillikus szemlélete. Ebben a felfogásban a parasztság keserves sorsa ellenére is a nemzeti léleknek hív őrizője, békés egyszerűség s romlatlanság birtokosa. A preromantikának, romantikának a primitívekről és a parasztokról megalkotott s európaszerte nagyjából azonos képe Magyarországon is hódított. Az a hullám, amit Percy balladagyűjteménye, az ossianizmus, Rousseau elvei, majd később Herder elmélete indított, egymással keveredve nálunk is jelentkezik. (A részletek ismertetésétől Horváth János klasszikus munkája után itt is bátran eltekinthetünk.) Tudjuk, már Bessenyeinél megjelenik a Vadember

s a „franciásoknál” is megtalálható az egyszerű mezei élet horatiusi dícsérete, nemcsak Dugonicsék vaskos népiességével találkozunk. Révai, Ráth, Kultsár István serkentető, gyűjtésre buzdító felszólításaiban a népi már a nemzetinek és a réginek méltó társa, a Tudományos Gyűjtemény már az érdeklődő külföld (J. Bowring) számára kér köznépi dalokat, nagyobb szerencsével, mint Goethe idején. Egyszerre fölcsap a néprajzias divat és érdeklődés, sokkal könnyebben terjed s kevesebb ellenállásra talál mint a parasztság társadalmi, kínos kérdései. A Tudományos Gyűjtemény lakodalmi szokásleírásokat közöl, megindul a népdalok gyűjtése is. Tudjuk, hogy már Csokonai, Faludi is gyűjtögettek s Pálóczi Horváth Ádám énekeinek gyűjtése mellett nemcsak göcseji népdalokat küld levelében az urbánus-humanista Kazinczynak, hanem lelkendezve beszámol neki arról is, hogy egy Szenté nevezetű pásztorban tehetséges költőt fedezett fel, aki még latinul is tud. Sőt maga Kazinczy fordítja le németből az első nagy romantikus ihletésű gyűjteményünket, a természete és sorsa miatt szerencsétlen Majláth János grófét, aki öregkorában lányával együtt a München melletti starnbergi tóba ölte magát. Szabolcsi kúriákon, dunántúli pusztákon s Felvidéken egyszerre gyűjtenek. A népiesség divatja — mint a magyar társadalmi és nemzeti oppozíció egyik főlehetősége — előnti az egész országot és ösztönzője lesz minden elvi különbözősége ellenére is a társadalmi reformnak. A Kisfaludy Társaság pályázatára seregestül küldik az ország különböző részeiből a népi és műköltői népdalokat, Erdélyi János rendezi az anyagot s romantikus népdal-elméletét alakítja ki. Erdélyben a kedves és szelíd Kriza gyűjtögeti társaival a szép „kápóna-virágokat”, a székegy népballadákat. Ipolyi Arnold buzgón dolgozik nagy művén, melyben a magyarság mitológiáját, az ősi magyar vallást akarta rekonstruálni. Tragikus magyar mű: korának európai szakirodalma már meghaladta azt a felfogást, melyet oly szorgosan ápolt s amelyet Csengery

tagadhatatlanul fölényesen, de kegyetlenül támadott. Ipolyi naív és történetietlen fejtegetései, elfogadhatatlan etimológiái, egész bizonyító apparátusa elavult, de korabeli hatása jelentős, ösztönei nem egyszer helyesek voltak eszközeinek s módszerének fogyatékosága ellenére is. Főúri és nemesi köreinkben magyaros és népies divatok, szokások, viseletek kapnak lábra. Bár tudjuk, hogy épp ennek a divatnak idején Gegő Elek nem tud nagy hatást elérni a magárahagyott s védtelen sorsa ellenére is magyarságát őrző moldvai magyar telepek rajzával. Hiszen ez a népiesség távolról sem képviselt tiszta stílust, s nem mutatta parasztságunk igaz megértését. (Ebben a kultuszban a sajátos paraszti kultúra megértéséről, helyes interpretálásáról sem beszélhetünk, nemhogy szociális érzékenységről.) Inkább a biedermeier és romantikus betyár-történetek jellemzik a kor ízlés-irányát, mint Eötvös intő regényei. Ismerjük e korból való népköltési gyűjteményeinknek azt a sajátságát, hogy népdalokat, műnépdalokat, íróktól való népies dalokat is közreadnak. Sőt „javítanak” a népdal, mese stílusán, szerkezetén, komikus bizonyosságára annak, hogy éppen a divatot, a mintaképet tartották az irodalmias stílushoz korrigálandónak.

Mégis e stílus- és szemléletzavarból egyre tisztább szándék és eredmény alakul ki: Petőfi és Arany klasszicizmusa. S a romantikusan rajongó és a társadalmat javítani akaró parasztszemlélet együttes munkája az egyik komponense a szabadságharc eseményeinek, magyarságunk belső természetét, erőit és hibáit leleplező viharoknak.

PARASZTSZEMLELETÜNK

A VILÁGHÁBORÚIG

8 Valójában a magyar parasztszemlélet történeti áttekintése nem jogosíthat fel bennünket cezúrák megvonására: ha az anyag bővül is, ha sok részletkérdést a szakemberek világosabban látnak, az ellentétek továbbra is megmaradnak. A szabadságharc után a nemzet csüg-

gedettségének és passzív rezisztenciájának idején szükségyszerűen a romantikus, néprajzias szemlélet lép előtérbe. Ismét hódít a falusi idill irodalmunkban. Jókai, Vas Gereben regényeiben, a Petőfi-, Arany epigonok hádában, a századvég népies irodalmában, a magyar Heimatskunst képviselőinél, Tömörkénynél s a kisebbeknél is, vagy Gárdonyi regényeiben s a divatozó éppen nem magyar gyökerű népszínművekben. E kor irodalmát előnti a népi divat, anélkül azonban — egyes szentimentális téma s Tömörkénynek a maga korában szokatlanul éles realitásérzéke a kivétel — hogy e novellák, regények, énekes darabok bármit is sejtenének, sejtetnének a parasztkérdés lényeges problémáiból.

S ez időtől fogva, meg kell vallanunk, az irodalom mellett éppen a hazai néprajztudomány lesz szinte napjainkig sokszor akarata ellenére is istápolója az idillikus néplátásnak. A különböző népköltési gyűjtemények, szokásleírások, szöttesek, öltözékek gyűjtése hamarosan megint fölélesztette az idilli falusi világ hiedelmét, amely a maga egyszerűségében is színes, pompázó, énekeskedvű és tulipánosládák, mértanias díszítésű szalonnás, lisztes ládák között éli le életét. A parasztság léte, mint társadalmi kérdés szinte meg is szűnt s annyi bizonyos is, hogy látszatra a kiegyezés után e problémáknak a jelentősége csökkent. Emellett a néprajzias szemlélet fokozottabban szaktudományos jellegű lett, mindjobban elszakadt az élő magyar közvéleménytől s annak irányításától (a Vadrózsapör lett egyedül nemzeti s nemcsak tudományos ügygő, de ez sem teremtett kedvező légkört parasztságunk igazabb megismerése számára), s így nem is csodálható, hogy ez az élő közvélemény mindjobban beleveszett a század folyamán egy hamis parasztkép megnyugtató, téves látomásába.

9 Holott ez a periódus tagadhatatlanul a magyar néprajztudomány első klasszikus korszaka lesz. Prónay Gábor biedermeier népleírásaitól a szakszerű leíró néprajzi tanulmányokig jutunk s Abafi Aigner Lajosnak módszer-

telen motívum-kutatásaitól, mitológikus balladamagyarázataitól a FFC (a finn földrajz-történeti iskola irányát képviselő szervezet és könyvsorozat, melyben kitűnő monográfiák jelentek meg) módszerét követő, finomabb analízisekig. (Abafi lapja, a Figyelő fedezi fel különben nagy számban először a földműves költőket, az „östehtéseket”.) Ha találkozunk is még „magyar mithológiákkal”, melyekben sokkal kevesebb Ipolyi buzgalma s még több a kezdetlegesség, a fejlődés mégis Katona Lajos higgadtsága, Kálmány Lajos összehasonlító tanulmányai és komolyabb gyűjtése, sőt Király György túlzott szkepticizmusa felé halad ebben az időben. A motívumkutatások is szétrombolják az autochton ősköltészet, a független magyar népköltészet illúzióját, népköltésünket szervesen belekapcsolják az európai „magas” és paraszti kultúrák összefüggésrendszerébe. Tanulmányunk természete és keretei nem adnak módot arra, hogy a magyar néprajztudománynak ezt a gazdag korszakát minden részletében ismertessük. Nem is képzelhető el bizonyos szerénységtelenül Herman Ottó, Katona Lajos s mások munkásságának bíráló ismertetése, hibáiknak felsorolása; mégis ebben a rövid áttekintésben nem zárkozhatunk el egy-két megjegyzéstől. A magyar néprajz már ebben az időben szorosan kapcsolódik az európai, főként a német néprajztudomány fejlődési irányaihoz. Sőt az Acta Comparationis Litterarum Universarum néprajzi részében is (Meltzl Hugó 1876-ban az öreg Brassai Sámuellel indított folyóirata) európai megbecsülést és érdeklődést váltott ki s máig hasznos adattár. 1889-ben megalakul a Néprajzi Társaság s megindul folyóirata, az Ethnographia is. A Társaság céljait az elnök, Hunfalvy Pál az alapszabályokhoz híven a következőkben jelöli meg: „Célja: a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, tárgyai: az ország mai és egykori népeinek eredete, fejlődése, állapota; ethnikai jelleme és anthropológiai mivolta; a néplélek és népelet nyilatkozatai, melyek nagyon számosak és kü-

lönfélék...” Ez az elnöki megnyitó és a későbbi gyakorlat méginkább bizonyítja, hogy a „népélet nyilatkozatai” alatt távolról sem gondoltak parasztságunknak társadalmi jellegű kérdéseire, szociális, anyagi problémáira. A néprajztudomány látszólag tudományosan megmaradt kizárólag a néprajzias felületen, további kérdések, társadalmi összefüggések nem is érdekelték. Mintha a parasztságnak szociális léte és néprajzinak vett vonásai között semmi kapcsolat nem lenne. Ennek a helyzetnek szükségképpen egyoldalúsághoz, akaratlan elsekélyesedéshez kellett vezetnie. Ha e követelménytől eltekintünk, s pusztán a néprajz akkori európai látóteréből értékeljük a kor néprajzi munkálatait, elismeréssel kell fáradozásaikra és eredményeikre gondolnunk. Herman Ottó hatalmas monográfiái a magyar halászatról és pásztorkodásunkról, vitát keltő részlettanulmányai, Jankó János leíró tanulmányai Kalotaszeg, Torockó, Torda, Aranyosszék népeiről s tárgyi néprajzi írásai s a sok részlettanulmány hasznát és tudományos jelentőségét kétségbe nem vonhatni, bár módszertanilag már a tárgyi néprajz is túljutott rajtuk. De a múlt század utolsó évtizedeinek, a századforduló éveinek egész néprajzi irodalmát akár katalógusszerűen felsorolhatnánk a nagyobbak kiemelésével: mindegyikben találhatunk jó részleteredményre, fontos adalékokra, hivatkozásra érdemes helyekre. Katona Lajos összehasonlító, metodikai tanulmányai kapcsolódhatnak a FFC első periódusának eredményeihez. Herrmann Antal, az örökké nyugtalan és tevékeny elme folyóiratával az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*-al szintén európaszerte érdeklődést tudott kelteni s ma is forrás érték. A Kisfaludy Társaság megindítja népköltési gyűjteményeinek értékes sorozatát, bár e sorozat is jelzi az alapvető hibákat: csak szövegek közlésére vállalkozott. A népzene inkább divat mint komoly studiumok eredménye, bár ekkor már feltűnik Seprődi János, kinek kritikájában — Fabó Bertalan kalandos népzene elméletét szedi szét jogosan — s gyűjtésében már megjelenik

Bartók és Kodály szemlélete. A gyűjtőmunka komolyabbra fordulását mutatják Kálmány Lajosnak délvidéki, szegedkörnyéki gyűjtései, de ugyanígy említhetnénk a többi gyűjtőt és kutatót, kik a palócok, mura-
köziek, a székelység, a cigányok életének néprajzi sajátosságait jegyezték: Pintér Sándort, Réső Ensel Sándort, Gönczi Ferencet, Wlislóczky Henriket s másokat. Ujra megindul a moldvai csángók között is a gyűjtés, fölvetődik a csángó probléma (Munkácsi Bernát, Horger Antal, Rubinyi Mózes) hogy a rövidke társadalmi megmozdulás ellenére is elaludjon. A századforduló előtt indul meg a társadalmi jellegű magyaros művészetet hirdető mozgalom, amely a magyar iparművészet, képzőművészet megújhodását a népművészettől várta. Csakhogy ez a mozgalom népművészetünknek teljesen tudománytalan fogalmából indult ki, s a múlt században keletkezett motivumok éppoly, sőt még nagyobb megbecsülésben részesültek, mint az egyszerűbb mértanias jellegű és puritánabb színezésű valóban nagymultú diszítőművességünk. „A cifraszűr a magyar ízlés tízparancsolata” volt a jellemző felkiáltása ennek az iránynak, amely a barokk tulipán-motivumban a turáni ornamentika elemeit vélte fölfedezhetni. E történetietlen, „turáni” mozgalom a jellemzője a kor néprajziasságának, a tudomány komoly eredményei alig jutottak közvéleményünk elé, ez a mozgalom azonban fórumot teremthetett magának. Azok a felhívások viszont, amelyek közönségünket az ember- és néptani gyűjtésekre, népmese, népdal, népzene gyűjtésére szólították fel s a Folklore Fellows magyar osztályának vándorgyűlésein, a kiadott kérdőív tervezetekkel a munkát komoly szervezetté kívánták kiépíteni, eredményteleneknek bizonyultak. Minden végzett munka egyéni erőfeszítés volt, a németek, finnek szervezett, tudatos munkáját nem lehetett megvalósítani nálunk.

Mondottuk, hogy ezeknek a részleteiben értékes és forrásjellegű tanulmányoknak, monografiáknak az a lényeges — egész Európában meglévő — hiányosságuk volt,

hogy a paraszti kultúrának és társadalomnak csak azokat a kérdéseit vizsgálták, amelyeket egy kialakult tudományos konvenció szerint néprajziaknak tartottak. Nem kívánhatjuk ugyan ma sem a néprajzi kutatótól, hogy a szántó-vető eszközök tárgytörténeti leírása helyett szociológiát adjon, de az elképzelhetetlen, hogy e tárgyaknak helyes értelmezéséhez eljussunk a gazdasági összefüggések ismerete nélkül. Nemcsak a parasztság kínos és megalázó társadalmi és jogi helyzete iránt nem mutatott néprajztudományunk semminemű érdeklődést, ezt mint bizonyos mértékben politikumot, nem is lenne helyes követelni ebben a korban, mikor a magyar illúziók egyéb területeken még nagyobbak és veszélyesebbek voltak. Azonban a tudomány által megkövetelhető elemi társadalmi összefüggéseket, a mesék, szöttesek, balladák, fafaragások mögött meghúzódó társadalmi valóságot (ez a valóság alakította, tartotta életben minde népi alkotásokat, a kettő nem bontható egymástól független két rétegre!) nem méltatták figyelemre, a mesékből csak a motívumok, a balladákból az esztétikum, a szöttesekből a minták s a gazdaság tárgyaiból csak a vándorló formák tárgymorfológiai kérdései érdekelték kutatóinkat s a kérdések további kiterjesztését indokolatlannak, tudományellenesnek vélték volna. Ezt értjük — minden nagy tudományos érdemük ellenére is — „sekélyességükön”. Néprajztudományunk másik fogyatékosága szintén az európai fejlődéssel esik egybe. A kor tudományelméleti megfontolásainak eredményeképpen a törvényalkotó és a jelenségleíró tudományra (etnológia és etnográfia) bomlott a néprajztudomány, s ennek a megkülönböztetésnek bizonyos jogosultsága ma sem tagadható. De ezen a megkülönböztetésen belül (nálunk ilyen értelemben mondunk sem kell, csak etnográfáról lehetett szó) is a néprajzi ágak mereven elkülönültek egymástól s ezek a rész-tudományok nem minden esetben vettek tudomást egymás eredményeiről. Így állhatott elő az a helyzet, hogy a legutóbbi időkig a népzene és a népdal szövegkutatása

nem tudtak közös ponton találkozni, holott nem lehet kétséges, hogy éppen ez a „közös pont” magyarázhatná meg a kérdések lényegét. Arról ne is szóljunk, hogy a szellemi és tárgyi néprajz, ez a két önkényesen konstruált terület (később látni fogjuk a szükségszerű kapcsolatok) tudni sem akart a közös problémákról, feladatokról, amelyeket csakis mindkét terület eredményeinek figyelembevételével lehet megoldani. Az Ethnographia mellett hamarosan meginduló, majd különváló s újra egyesülő tárgyi néprajzi folyóirat, a Néprajzi Értesítő külön utakon haladt. A történeti filológiai: katalogizáló, leíró munkálatok nem adtak parasztságunk léthelyzetéről, de népi sajátosságainak természetéről sem, egységes értelmezésű képet, a lényegét megragadó szemlélet kialakítására nem bizonyultak alkalmasnak. Ha parasztságunk életének egyes mozzanataira, babonákra, dalokra, szerszámokra és házformákra, egyes foglalkozások sajátos elemeire lennénk kíváncsiak, hatalmas, bár még ebből a szempontból is hiányos, adatanyagot, „katalógust” találhatunk az Ethnographiában s más folyóiratok közléseiben, a kiadott monografiákban, tanulmányokban, népköltési s egyéb gyűjteményekben. De ha arra a kérdésre szeretnénk választ kapni, hogy mi a paraszti élet lényege a társadalom, a nemzet értékrendje szempontjából, mi a funkciója a paraszti munkának, a parasztság társadalmi osztályainak s milyen szerkezeti s funkcionális tényezők határozzák meg e paraszti társadalomnak és kulturának életmenetét — a hazai néprajztudomány nem tudott volna feleletet adni. Ilyen kérdés föl sem vetődött előttük, a különböző külföldi szakmunkák sem nagyon érintették ezt a kérdést a leíró néprajz tárgykörében s a motivumkutatások területén. A lényeges kérdések ezek lettek volna.

10 Természetesen azonban ezalatt a parasztság szociális kérdései nem szüneteltek s a valóság távolról sem egyezett a közvélemény idillikus képével s a néprajztudomány részletleírásainak összegével. Bármily húzódozva és

nehézkesen, az országnak ismét rá kellett ébrednie, hogy a parasztság jogállása, társadalmi helyzete, anyagi képességei és kötelezettségei közötti űr ismét súlyos és terhes, de kikerülhetetlen feladatok elé állítják az országot. Mintha a fenyegető veszély gondolata a nemzet tudatában itt-ott mégis felütötte volna a fejét. A magyar parasztságnak egész történetünkön végigvonuló elnyomottságát Acsády Ignác igyekezett feltárni, azonban ideológiai merevség, ahistorikus történetszemlélete alkalmatlanná tették feladatára. (L.: Acsády I.: Közgazdasági állapotaink a XVI—XVII. században, Bp. 1889¹, u. ő.: A magyar jobbágyság története, Bp. 1908.) A nyolcvanas, kilencevenes évek falusi társadalmában már felütik a fejüket azok a jelenségek, amelyeket ma teljes kifejlődésükben szemlélhetünk. A telepítés, az egyke s egyéb agrárszociális kérdések találhatók már ekkor a különböző politikai indulatoktól fűtött cikkekben, javaslatokban. A kérdések még kiélezettebben vetődnek fel a századfordulónak a magyar szellemi életre oly jelentős éveiben. A parasztságnak rohamosan súlyosbodó anyagi helyzete, a riasztó agrárszociális mozgalmak, aratósztrájkok, a parasztvárosok szociáldemokrata jellegű szervezkedése, a kivándorló parasztesoportok sűrűsége, a munkanélküliség, az egyke terjeszkedése elkerülhetlenné teszik a kérdések teljesebb, szorgosabb vizsgálatát. A századforduló táján is tanulságos megfigyelni, hogy a parasztságnak ilyen kizárólagosan társadalmi és közgazdasági szemléletében a konzervatív irányok s a Huszadik Század és a Galilei Kör forradalmi szemléletű csoportjában milyen kérdések vetődnek már fel. A helyzetet minden dogmatikus elfogultságaival és a priori szempontjaival a Huszadik Század látta világosabban, ezt tagadni, az objektivitásnak erős hiánya lenne. A kérdések azok körül a csomópontok körül alakulnak ki, amelyek ma is elintézetlenül, mint friss problémák a vita tárgyai. Bármint gondolkozzanak is ezekről a kérdésekről politikai pártjuk felfogása szerint a kutatók, vala-

mennyien úgy érzik, hogy a kérdések súlypontja itt van. Sajnos, ezek a problémák közvéleményünket és néprajztudományunkat alig érintették, legfőljebb néprajzi kutatóink annyiban jelezték, hogy valami változás van, hogy a viseletek, szokások rohamos pusztulásáról panaszkodtak. Ez az érzéketlenség, a társadalmi és néprajzias szemlélet elkülönültsége az oka részben, hogy oly megmozdulásra, mint 48-ban, kilátás nem volt: a társadalmi reformtörekvés és a romantikus lelkesedés már nem találkozott. Szorongás foghat el bennünket, ha Beksics, Návay, Bosnyák, Naményi írásait, Ady cikkeit (e cikkek ösztönösen jelezték a parasztkérdés érzékeny pontjait), vagy akár a még exponáltabb jobb és baloldali politikusok, közgazdasági szakemberek és publicisták munkáit olvassuk. A paraszttársadalom problematikája ezekben az írásokban minden hibájuk ellenére is mily élesen, világosan jelentkezik! Még a nacionális elfogultságon is messze túlnő ez a szociális beállítottság, hisz Bartha Miklós a szegény és kizsákmányolt ruténség érdekében emel szót a Kazárföldön-ben. Ugy tetszett, mintha a kérdések megoldása valamilyen módon elődázhatatlan lenne a parasztismeretünk tisztultabb fokra érkezett.

A MAI HELYZET

11 Valóban: mindezek a kezdeményezések tán mégis a kérdések tisztázódásához és lassú megoldásához vezetnek volna a nagy vélemény- és érdekellentétek mellett is, ez a remény azonban semmivé vált a világháború zűrzavarában és a következő évek benső kimerültségében. Tanulságos megfigyelní, hogy parasztságunk társadalmi jellegű szemléletének pillanatnyi háttérbeszorulása ismét a romantikus és néprajzias felfogás előretörését jelenti. Ezek az első esztendők viszik diadalra Szabó Dezsőnek szuggesztív, de roppant kártékony mitikus paraszt- és pogánykultuszát. Bár a parasztság társadalmi kérdéseit is látja, regényei mégis inkább a magyar faji gondolattal

és a diadalmas őserő, a paraszti élet „áradó frenézisének” hangoztatásával érték el sikert, s nagyon alkalmasak voltak arra, hogy a figyelem elterelődjék az elesigázott, éppen nem őserős parasztságról. Elősegítette ezt még a kis- és középbirtokos parasztság viszonylagos jóléte a konjunktúra pár esztendeje alatt. Erre a pár bő esztendőre hamarosan elkövetkeztek a szűk esztendők is. A parasztgondolat mindenesetre Szabó Dezső óta kapcsolódik össze a faji gondolattal, ez a beállítás pedig könnyen elcsúsztatja a nacionalizmus ürügyén a kérdéseket a társadalmi síkról. Irodalmunkban ekkor érik meg egy új népies mozgalom. Ady verseinek magyar problematikája új távlatot kap s Móricz Zsigmondnak, egyik legnagyobb epikusunknak, regényeiben a parasztságnak romantikus-heroikus szemlélete mellett helyet kaphattak a szociális problémák, sőt éppen ezek adják a regények sötétjét és feszültségét. A háború utáni újnépies szépirodalmunk ezt a hagyományt folytatja s költőik (elsősorban Illyés Gyula, Erdélyi József) verseiben harmónikusan együtt jelentkezik e kettősség. Illyés Gyula tanulmányaiban egy éber lelkiismeret és emlékezés szólalt meg a pusztuló Dunántúlt idézve, míg új könyvében (Puszták népe) monumentális formát kap egyéni emlékezésein keresztül a puszták eseléségének élete; Tamási Áron regényeiből, novelláiból viszont mindinkább a csodák tündéri faluja, az irracionális törvények világa bontakozik ki felfedhetetlenül. Íróink közül nem hagyható el Németh László sem, kinek érzékenysége és kemény étosza a paraszti sors rettenetét oly híven tükrözi. Fiatal szakemberek és írók új folyóiratukban (Válasz) szintén leginkább a parasztság kérdéseit vitatják. De hisz az egész magyar szépirodalmat, publicisztikát előnti a népiesség hulláma. Valóban mindenki fölfedezte a parasztságot, legtöbbször mint témát. Színes novellák és rendszertelen, fölszínes, „megrendítő” riportok számolnak be parasztságunk rettenetes helyzetéről, existenciájának megbomlásáról. Amíg a néprajztudománynak szemére vethettük, hogy a

parasztság egzisztenciális kérdései iránt érzéketlen, addig ezek a cikkek ugyan mind a lényegről beszélnek — pár elkapott jelszó után — de magát a parasztságot, életét és szemléletvilágát egy-egy napos riport erejéig ismerik. Nem hisszük, hogy ez lenne a kedvezőbb helyzet.

Néprajztudományunk ezalatt zavartalanul folytatta a múlt században megkezdett kutató és gyűjtő munkát (bár nem minden téren egyenlő intenzitással: népköltésünk, népmeséink s általában parasztságunk szellemi javainak ma is szükséges gyűjtése majdnem teljesen abbamaradt), sőt éppen napjainkban ért el az első nagy összefoglalásig. Ez a munka szerves folytatása a már ismertetett néprajztudományi felfogásnak, korrigálva természetesen az új részeredményekkel, pontosabb és több adattal, mindinkább lehántva a csillogást, az irodalmias bélyeget. Ennek a tradíciónak legkiválóbb, legtöbb eredményt hozó képviselői Solymossy Sándor, Gyórfy István, Kiss Lajos, Bátty Zsigmond, Viski Károly. Munkájukon épülhetett föl a Magyarország Néprajza (Bartókékra külön térünk ki) négy kötete. A négy kötet valóban összefogja a magyar néprajztudomány eddigi eredményeit és egész felfogásmódját, módszertanát, hibái ellenére is (a munkáról később egyes kérdésekkel kapcsolatban szólnunk kell) olyan munka ez, amely nélkül ma a népismeret kérdéseiben el nem igazodhatik senki.

Az, aki parasztságunk lényeges kérdései, létének értelme felé fordítja tekintetét, három életművet láthat maga előtt mint irányítót: Bartók, Kodály és Szekfű Gyula munkásságát. Bartók és Kodály gyűjtőmunkájában is, elméleti tanulmányaikban is az egységes paraszti kultúrának a víziója él s ez a homogén paraszti kultúra szervesen kapcsolódik a társadalom funkciórendszerébe, hisz Bartók parasztdal-meghatározása nemcsak népzenei, hanem szociológiai érvényű is. (Az ő munkásságukhoz szervesen kapcsolódnak Lajtha László még extenzívebb érdeklődésű népzenei gyűjtése, a fiatal népzene-gyűjtők munkássága, a kitűnő Szabolcsi Bence népzene-történeti

tanulmányai.) Bartók és Kodály munkája a példa arra: hogyan lehet a paraszti kultúra egyik részjelenségét értelmezni az egésznek szükségszerű szem előtt tartásával, hogyan fejezheti ki a filológia is a leghiánytalanabban a kérdések lényegét a maga nyelvén. (Nem érezzük hivatottnak magunkat arra, hogy zenéjüket ismertessük, bizonyos, hogy ez a zene is elősegítette a mélyebb és tisztább parasztismeretet, magyarságunk átélését is.) A magyar parasztság egészének történeti sorsa, létének: kultúrájának és társadalmának kialakulása Szekfű Gyula történetkoncepciójában helyeződik el először a történeti igazság erejével. A Magyar Történet vonatkozó kötetei, a Három nemzedék megrendítő és igaz távlatokba állítja parasztságunk mai, történeti és egzisztenciális helyzetét. A helyes magyar népismeret történeti alapjait itt találhatjuk. Hármójuk munkája nélkül parasztságunk lényeges kérdéseit illetően szinte a kezdeteknél tartanánk.

Országsszerte mozgalmak keletkeznek a parasztság megismerésére s ez a szervezkedés, a „mozgalmi” megismerés — egyelőre kevés látható eredménnyel — tán napjainkban ért el tetőfokára. A kolozsvári egyetemisták még a világháború előtt alakítottak eléggé romantikus falukutató egyesületet, amelyből 1901-ben alakult a Népegyletem. A világháború után határozott és tudatos falumunkát Buday György vezetésével a szegedi tanyai agrársettlement mozgalom (1928), majd a belőle alakult Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma végzett. Részben velük egyidőben, részben példájukra indul meg országsszerte mindenütt hasonló mozgalom, Erdélyben is, a Felvidéken is. A különböző bajtársi egyesületek, a sárospataki teológusok, a Pro Christo diákszövetség tagjai, a különböző erdélyi és felvidéki egyesületek (Sarlósok, Prohászka Körök, Erdélyi Fiatalok, stb.) mind erősen mozgalmi, felekezeti, sőt nem egyszer politikai alapon láttak munkához. (Meg kell említenünk, hogy a Pro Christo tagjainak munkája, Kemse szociográfiája, mely D. Gusti módszerének többé-kevésbé való követésével

készült, az első komoly és figyelemreméltó eredménye az utóbbi egy-két esztendő mozgalmi jellegű falukutató munkájának.) Hogy ezek a mozgalmak konkrét eredményekhez vezetnek-e a magyar népismeretet illetően, vagy csak arra lesznek jók — s ez is némi eredmény lenne már — hogy a közvetlen élmény segítségével parasztságunk méltányosabb megértéséhez vezessenek, korai lenne az adott jelekből eldönteni. Kevesebb részmozgalom, kevesebb program és több szakismeret minden bizonnyal használna a pár hetes kiszállásoknak.

A mai helyzet futó ismertetésénél igazságtalanság lenne épp azokról hallgatni kik a paraszti társadalom kérdéseit fejtegetik sokszor elkeseredett politikai szembenállás ellenére is. Így elsősorban Matolcsy Mátyás, Kerék Mihály, Erdei Ferenc s a fiatal Kovács Imre tanulmányaira gondolunk s arra a kemény hangra, amely tiszteletébresztő Veres Péter tanulmányaiban. Veres az első, aki parasztságunk közül kiemelkedve tudatosan hirdetni és vállalni tudja sorsukat. Arra viszont nem kívánunk kitérni, hogy a parasztkérdés napjainkban mily elkeseredett és gyűlölködő publicisztikai vitákat és vádaskodásokat indított részint az urbanitás hívei, részint a romantikus parasztkultusz hívei között s a szociális szemléletű és romantikus szemléletű kutatók között. Ez egyoldalú vitákkal és beállítással nem érdemes külön foglalkozni, hiszen célunk éppen az, hogy egy oly módszerrel jussunk meg kialakítani, amely alkalmas lesz a paraszttársadalom és kultúra különböző kérdéseit helyesen interpretálni s oly meghatározáshoz eljutni ennek az interpretációnak a segítségével, amely rámutathat a falu és az urbanitás szembeállításának mesterkéltségére s arra, hogy a parasztság szociális kérdései még nem zárják ki azt, hogy parasztságunk kultúráteremtő erőit is értékelni tudjuk s hogy pl. a népmese szeretete nem jelent okvetetlenül hamis romantikát. (Aminthogy pusztán az egyke, vagy a nyomorúság feszegetése is lehet olesó romantika s nem az igazság hú szolgálata.) A továbbiak-

ban a történeti áttekintés után ennek a módszernek s a paraszti kultúra és társadalom alapvető vonásainak fejtegetése a feladatunk.

A MEGISMERÉS NEHÉZSÉGEI

12 Mielőtt a magyar népismeret kialakítására alkalmasnak vélt módszerünk ismertetésébe kezdenénk, szólunk kell röviden egynéhány oly kísérletről és módszerrel, amely a társadalmi megismerést tűzte ki feladatául s azokról a nehézségekről, amelyek az ilyen megismerésnek első akadályai.

Csak megemlítjük a múlt század egyik híres közgazdászának, a francia Le Playnek kísérletét. Le Play társadalompolitikai elveinek megvalósításához igyekezett anyagot és irányítóelveket gyűjteni társadalomvizsgálataival. (1846-ban Magyarországra is ellátogat, s a magyarul is megjelent „Munkáskérdés reformja” c. könyvében Hatvan jobbágyságának társadalomrajzát is feldolgozza az egyik fejezetben.) Munkájában az etnológia szempontjait is igyekezett figyelembe venni (családformák), azonban módszere még az újabb korrekciókkal sem alkalmas a vizsgált társadalmi egység teljes érvényű ábrázolására. Nem akarunk belefogni itt a társadalomleírás európai irodalmának még oly rövid ismertetésébe sem, inkább csak jelezni kívánjuk azokat a munkákat és kutatási irányokat, amelyek akár megegyező, akár ellentétes szempontjaikkal felfogásunk kialakítására hatással voltak, s azt megerősítették. Azt sem akarjuk vizsgálni, hogy a szociográfiának és az etnográfának mint leíró tudománynak mi is a tudományelméleti helye, hiszen ez a kérdés még az eldöntetlen tudományelméleti viták közé tartozik. (Hogy a szociográfiának mint szemléletnek és módszernek külön elvei és kategóriái vannak, helyesebben lehetnek, arra tömören mutatott rá Reitzer Béla: A szociográfia módszertani problémája, Fialat Magyarság, 1934. nov.) A továbbiak során látni fogjuk, hogy a leg-

egyszerűbb társadalmi valóság (egy kisebb tanyatelepülés) megragadására sem lehet alkalmas a szociográfiának statisztikai módszere, mert a társadalmi valóság sokkal több olyan elemet tartalmaz, amelynek értékelő ábrázolására a legfinomabb statisztikai módszer sem képes. Már lényegesen biztosabb utat jelent, ha nem is a követendőt, Leopold von Wiese (Beziehungssoziologie), a kutatóutakon a különböző falutípusok vonásait kutatják, módszere azonban az egysíkú szemléletnek kedvez. A társadalom valóság-egészének ábrázolásában legjelentősebb útmutatónk H. Freyer („objektív szociológia!”) és Max Weber fejtegetései és szempontjai voltak. Amit tudományos köztudatunk a szociográfia alatt, a faluszociológia (rural sociology, Dorfsoziologie) érteni szokott, azt legtipikusabban az amerikai társadalomleíró munkákban találhatjuk meg. Ez a fajta társadalomleírás — módszertani tisztázatlanságaitól eltekintve — inkább alkalmazott gazdaságpolitika, szociál-, közigazgatáspolitika, vagy összefoglalóan farmpolitikai leíró műfaj mint ú. n. tudomány. Az eléggé tetszőlegesen kiválasztott jelenségek, társadalmi tények nem a szervesen működő, organikus társadalmi egésznek adják, a társadalom mint funkcionáló összefüggésrendszer ezekből a leírásokból nem bontakozik ki, inkább a különböző irányú politikai megfontolások igazoló anyagát adják. A részletanalízis kérdését illetően azonban tanulságosak lehetnek. Hasonló munkálatokat a német irodalomban is sokat találhatunk, éppen Wiese kissé doktriner és egyoldalú iskolájának eredményeképpen. Alig egy-két esztendeje vált ismertsévé és lett divattá Magyarországon (az Erdélyi Fialatok már régebben ismertette) D. Gusti professzornak, a romániai falukutató munka és monográfiamódszer megalkotójának és vezetőjének módszere. Említettük, hogy a Pro Christo Diákszövetségnek Kemséről szóló monográfiája Gusti módszere nyomán készült. Valóban, Gusti módszere — bár néhol veszedelmes hasonlóságot mutat jelentéktelenebb részeiben a rural-sociology felfogásával — a

legalkalmasabbnak tetszik a társadalmi valóság egységes és maradéktalan ábrázolására. (A Gusti-féle módszer s egyben az erdélyi falukutatás legkitünőbb és legújabb magyar ismertetése Venczel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom. Erdélyi Tudományos Füzetek, 78. sz. 1935). Kísérletünk a paraszti társadalomalakulatok, településformák megismerésére — bár több lényeges ponton rokonvonásokat mutat — nem követi Gusti módszerét. Nem követjük Gustit sem a kerettényezők elméletében (tájkeret, élettani, történeti, lélektani keret) mert ezek a kerettényezők elemei a szerkezeti és funkcionális rendszernek, csak e két összefüggésrendszerbe illesztve értelmezhetjük őket helyesen; ugyanúgy a „megnyilatkozási” tényezők (szellemi, gazdasági, jogi, etc.) is a funkciórendszer részei. Bár végső fokon ő is a szerkezet és funkció alapvető szempontjai szerint értékeli a jelenségeket, de szétválasztása minden óvatosság mellett is mesterkéltséggel és a leírásban (az egyes tanulmányok mutatják is ezt a hibát) szakadások következnek. Ennek ellenére is csak tisztelettel emlékezhetünk meg Gusti és iskolája munkájáról, finom társadalmi analíziseikről, metódusukról, a nagy és értékes anyagról s arról a társadalmi és nemzeti erőről, amit ez a kutatás jelent. Meggondolkoztató olvasni T. Herseni beszámolóját a monográfiamunka végzett eredményeiről (Arhiva pentru Știința și reforma socială, București, 1932 : 573 ll.): ez a kutatómunka pl. elnyerte a barcelonai világkiállítás nagy díját, parasztságukhoz közelebbvitte őket, tudományos anyaguk pedig kiváló. 1932 óta sem hagyták abba munkájukat, melynek eszmei gyökerei még a világháború előttre nyúlnak s amely ma is a legfelsőbb állami támogatásban részesül. Mi még ily módon megszervezett kutatómunka megvalósításától messzejárunk.

Bárminő félreértés elkerülése végett ezután az áttekintés után meg kell még jegyeznünk azt is, hogy fejtegetéseink csak a paraszti társadalomnak és kultúrának megismerésére vonatkoznak, semmi egyéb céljuk nincs.

Nem szándékozunk tehát az ú. n. falumunka, vagy a falusegítés problémájáról és módozatairól szólni (ilyen tendenciák viszont Gustiék munkájában bőven akadnak) s a kapott tények „politikus” értelmezésétől is eltekintünk. Csak az objektív megismerés feltételeit és módozatait ismertetjük, az objektív társadalmi megismerés lehetőségeit paraszti társadalmunkat és kultúránkat illetően. A megismerésből adódó értékelő és politikus következtetések levonása nem a mi feladatunk, s meghaladná kereteinket is. Viszont itt kell megemlítenünk az iskolán kívüli népművelés magyar szervezetét, amely a falu-segítésnek egyik komoly: kulturális részét választotta. Az iskolán kívüli népművelési szervezet 1923-ban létesítettett. A szervezet az egész országra kiterjed s a kultuszminisztérium főhatósága és legfőbb irányítása alatt áll s szervei a törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságok. Célja az iskolai kötelesekoron túl — az általános műveltség emelése, elsősorban parasztságunk körében. A munka részben előszóval (népművelődési előadások és tanfolyamok), részint pedig a népkönyvtárak útján folyik. A szervezet főcélja a nép műveltségi színvonalának emelése, munkásságának előfeltétele azonban a nép közvetlen és alapos ismerete, miért is a népművelés munkásainak egyszersmind a magyar nép alapos ismerőinek is keli lenniök. Nem kell külön hangsúlyoznunk, — a további fejtegetésekből kiviláglik, — hogy ez a munka nemcsak az átalakuló paraszti kultúra, de az egész magyar-ság szempontjából is mily döntő fontosságú.

13 Az objektív népismeret kialakításának azokról a nehézségeiről, amelyek az a priori szemléletben, előrefelvett szándékú megismerésben rejlenek, nem kívánunk szólni. Hiszen célunk éppen az — bátran használhatjuk Hans Freyer találó megnevezését — hogy a magyar népismeret, vagy ismerősebb terminussal, a falukutatás *valóságtudomány* legyen. Aki a falu valóság-egészét akarja megragadni akár történeti, társadalmi, akár néprajzi, lélektani síkon, eleve le kell mondania minden elő-

elméletről, prekoncepiált elvrendszerről. Ennek az aszketikus fegyelmezettségnek, belső objektivitásnak (lélektani hatáiról nem feledkezünk meg) hiánya az egyik főoka az eddigi szociográfiai, faluvizsgáló irodalmunk fogyatékoságainak, sokszor használhatatlanságának. Amíg a falu gazdasági, társadalmi helyzete, művelődési szintje politikai törekvéseket, egymással homlokegyenest ellenkező ideológiákat volt kénytelen egyszerre igazolni, addig magáról a faluról, az *egész faluról* vajmi keveset tudhattunk meg. A mai kutatónak ezt a szándékos, vagy szándéktalan torzítást ki kell küszöbölnie; a faluhoz, vagy parasztságunk egyéb településformáihoz való helyes közeledés első feltétele a tendenciátlan ábrázolásra való törekvés: a falu, mezőváros, tanya lényegének, összefüggésrendszerét meghatározó lényegének tendenciátlan megértése és interpretálása. Erről az egyszerre tudományos és erkölcsi követelményről le nem mondhatunk.

Nem vesztegethetünk sok időt a megismerésnek gyakorlati természetű akadályaira, mert ezek leküzdése minden konkrét esetben más és más lehet. A kutató el lehet készülve rá, akár magánosan indul útjára, akár csoporttal, hogy saját tájékozatlanságán kívül (hisz ezután kell megismernie az ismerettárgyat, elméleti ismeretei csak általános tájékoztatást adnak, nem a konkrét kérdéseire feleletet) a parasztság magátólértetődő bizalmatlansága, esetenként ellenséges magatartása is jelentősen megnehezíti munkáját. A kikérdezés technikája sem előre megjelölhető. (Ezért nincs nagy értelme többek között a kérdőíves módszernek, amely olyan ideális faluképet lát maga előtt, amilyen sehol sincs a valóságban. Itt említjük meg a magyar kérdőív-mintát Bodor Antal: A falukutatás vezérfonala, Bp. 1935. Nem hisszük, hogy ez a viszonylag teljes kérdőív-minta, sorolhatnánk fel német és amerikai típusokat is, a kutatót a maga konkrét problémái közepette útbaigazíthatná.) A kérdések világosan állhatnak előttünk, de semmi sem biztosít affelől, hogy a feleleteket meg is kapjuk. Nagy hibafor-

rásnak lehet okozója a kutató hiszékenysége, az első feleleten való megnyugvása. Nemcsak a bizalmatlanság, a szemérem, szégyenkezés is lehet okozója az ellenszegülésnek, kitérő válaszoknak; pl. a pusztuló hiedelemvilág anyagának fölgöyjtése, a szerelmi életre stb. vonatkozó kérdések. A gazdasági struktúra megismerése érdekében is sok gyanút keltő kérdés vár feleletet. Ezeknek a nehézségeknek a legyőzésére csak egyetlen mód van. A leg-egyszerűbb társadalmi csoport életműködését sem lehet rövid idő alatt a maga valóságában megismerni. Mind az etnológia, mind a szociológia arra a belátásra jutott, hogy a helyes ismeret arányos a vizsgálat intenzitásával, időtartamával. Csak a huzamosabb vizsgálat tudja elkülöníteni az esetlegest, a hatástalanul elmerülő egyéni variánst a tipikus, ismétlődő, vagy törvényszerűvé váló jelenségektől. S csak a huzamosabb vizsgálat győzheti meg a falut, tanyacsoportot a kutatás jóhiszeműségéről s teremti meg a kedvező légkört a megismerés számára. (Nem is szólunk arról, hogy csak részletesebb vizsgálat felelhet a tájék s a gazdasági funkciók viszonyának számtalan részletből összetevődő kérdéseire.) Elhibázott lenne általános elveket kitűzni egy olyan gyakorlat számára, amely esetenként változó nehézségekkel fog megküzdeni. Annyi bizonyos, hogy az akadályok kiküszöbölésének egyik előfeltétele a kutatás időtartamának megfelelő hosszúsága, másfelől pedig a jelenségeknek az immanens beleéléssel való tudomásulvétele. A kutatónak le kell vetkőznie társadalmi, jogi (esetleg erkölcsi) s egyéb előítéleteit: a jelenségeket a maguk sajátos értelme, a maguk külön összefüggésrendje szerint kell tudomásulvenni s az ábrázolt faluképbe megfelelően beállítani. Ezt értjük immanens megismerés alatt. Enélkül a jelenségek idegen nyelven szólanak hozzánk s ha pl. a népmesét a mi irodalmias mesefogalmunk szerint értékeljük, valójában nem tudjuk, hogy a *paraszttság számára* mit jelent a mese, tehát magát a népmesét se értjük.

Vannak a paraszti társadalmi csoportok megismeré-

sének ezeken a konkrét ellenállásokon, az értelmezés hibaforrásaiból adódható tévedéseken kívül egyéb jelentős nehézségei is. Alapkövetelményünk: a paraszti kultúrának, társadalomnak lényeges vonásait, az egész szerkezeti kép és funkciórendszer működését megszabó lényegét kell elsősorban is megismernünk, mert a részjelenségeket csak így értelmezhetjük majd a valóságnak megfelelően. Az első lépés ebben az irányban rögtön nehézségekbe ütközik. A falukutató hogyan ragadja meg ezt a „lényegességet?“, hogyan alakíthatja ki vizsgálódásai nyomán ezt a bonyodalmas függvényrendszert? Mielőtt e kérdésekre közvetlenül felelnénk, közelítsük meg negatív oldalukról: hogyan nem lehet ezt a feladatot elvégezni! Pár olyan munkát vegyünk a kezünkbe, amelyek a legjobb tudományos szándékkal és emberi igénnyel készültek, rövid analízisük megvilágítja, hogy mire gondolunk. Nem régiben jelent meg dr. Kerbolt László tanulságos könyve a beteg, elhanyagolt egészségügyi helyzetben vergődő faluról. (A beteg falu, A M. Kir. Orsz. Közegészségügyi Int. Közl. 1934.) Megrendült hangja, lesújtó adatai bizonyítják, hogy a magyar falu egészségügye a legutóbbi időkig (a kiadott belügyminiszteri rendeletek s intézkedések eredményeiről még nincs világos képünk) szociálpolitikánk teljesen elhanyagolt területe volt. Azonban könyve mégsem keltette azt a benyomást, hogy ez a munka a falu egészségügyéről szól, hanem úgy tetszett, hogy pontos, számszerű kimutatást kapunk terjedő betegségekről, magukra hagyott családokról és orvosokról. Holott *a falu* egészségügye nemcsak betegek, betegségek összegével, orvosok segítségi lehetőségeivel egyenlő. Kerbolt nagyon is *a csak orvos* szemével nézte a tényeket, így érthető, hogy figyelmen kívül hagyott olyan szellemi, vallásos mozzanatokot (vallásos itt: mágikus, a hiedelemvilág szférájára gondolunk), amelyek pedig sok szándékolt egészségügyi „hanyagság” okát derítették volna fel. Ugyancsak a társadalmi viszonylatok szerepének bírálataiban nem veszi észre, hogy az egészség és a betegség

ténye *kényszerűen* más tartalmakat hordoz magában, mint pl. a városi polgárság, vagy a szegény városi munkásság felfogásában. (Bár a fejlődés ebben az irányban a leggyorsabbak közé tartozik.) Kerbolt könyve ilyen orvosi egyszempontúság miatt nem a beteg falunak, hanem egyes beteg falusi embereknek helyzetét mutatja meg. Hasonló jellegű példa akad elég. A Magyarság Néprajza — hungarológiaiunk szép feladatvállalásainak egyike — nem egyszer szintén beleesik az egysíkúság, egyszempontúság bűneibe. Így az első kötetben Bátky Zsigmond ír a magyar parasztság táplálkozásáról. Megértjük, hogy tudományunk hagyományaihoz híven néprajzi szempontból az ősi ételféléknek, főzőedényeknek, ősi tűzkészítésnek, tűzhelyformáknak a szerepe elsődlegesen fontos lehet. De nem hisszük, hogy a magyar parasztság táplálkozásának problémáit *néprajzilag* jól értelmezhetjük, ha nem vesszük ezeken a leíró, tárgymorfológiai szempontokon kívül figyelembe a szociológiai, gazdasági szempontokat is, amelyek éppen ennél a kérdésnél magyarázó értékűek, lényegesebbek az ú. n. csak néprajzi adatoknál. Ezek nélkül a paraszti táplálkozás kérdése mozdulatlan, élettelen leírássá változik a maga sokrétű, mozgalmas történeti, társadalmi, földrajzi szerepe helyett. Ilyen néprajzi egyszempontúság sajnálatosan befolyásolhatja a parasztságról alkotandó képünket és jogot adhat a „romantikus”, a valósággal semmi közösségbe nem lévő tudomány vádjának. Az igazság érdekében meg kell jegyeznünk azonban, hogy a paraszti táplálkozás efféle vizsgálatára alig-alig történt kísérlet a magyar szakirodalomban. Ez a hiány azonban csak magyaráz, de föl nem ment. Mit szóljon a falukutató azonban ahhoz a tényhez, hogy a magyar néprajzi irodalom eddig parasztságunk szerelmi, szűkebben: szexuális életét kiaknázhadni vélte az eljegyzési és lakodalmi szokásleírásokban. (E kérdések kritikai vizsgálatára l. tőlünk: A magyar parasztság szerelmi élete. A Szegedi Alföldkutató Bizottság Ktára, IV. 24, 1935.) Az egyoldalúság-

nak és a kevéssel beérésnek komikusan szomorú példája ez. (Azt talán mondanunk sem kell, hogy a falukép organikus vizsgálatában milyen társadalmi, néprajzi, lélektani s biológiai jelentősége van a szerelmi, szexuális kérdéseknek s a hozzájuk kapcsolódó viselkedésformáknak.) De hiszen az egyoldalúság példáit a végtelenségig szaporíthatnánk. Később vizsgáljuk a paraszti vallásosság oly lényeges kérdését, amelyről néprajztudományunk a legutóbbi időkig sem akart tudomást venni, legföljebb ősvallási töredékek s babonaságok formájában. Persze nem csak a néprajztudományt kell elmarasztalnunk ilyen bűnökben: részese szinte minden tudomány, ha a falu kérdéseihez közeledett. Az úgynevezett szociográfiai, gazdaság-, társadalomkutató munkálatok még sokkal inkább szeretnek megfeledezni a maguk *rész* problémájának vélt érdekében az *egészről*. Oly sovány és elégtelen magyarázatot nyújt kutatóink nagyrésze az egyke kérdéséről, nem találva a megfelelő szociológiai magyarázó elvre. A kérdés értelme itt is mélyebben fekszik, semhogy a szegény-gazdag szimplex ellentéte segítene, vagy biológiai megokolások: a háttérben ismét egy bonyolult történeti és egzisztenciális, magatartási probléma húzódik meg. A parasztság elfordul saját életétől, minden módon levetkőzni igyekszik társadalmi, anyagi kötöttségeit, eddigi sorsát, életformáját. A statisztikákból, pusztá adatmegrögzítésekből mindez magától értetődően nem derülhet ki.

Ezek a vázlatos és kiragadott példák bizonyítják, hogy a falukutatás, a teljességre és igazságra törekvő népismeret nem vállalkozhatik a kérdések egymástól elszigetelt részletekben való megoldására: az egészet kell igényelnie a maga életes valóságában, szerkezetrészeinek, funkcióinak összefüggésében. De ezek a példák a falukutatás nagy módszertani nehézségeire, az ábrázolás alapvető problémáira is fölhívják figyelmünket. A falukutató minden bizonnyal csak úgy végez helyes és igaz munkát, ha a falu, tanyacsoport bonyolult függvényrendszerének összes független változóit és valamennyi kikutatható

függő változóit megismeri és egymással való összes viszonylataikban ábrázolja. Ezeknek az egymástól függő, egymást normáló erőtenyezőknek, társadalmi, etnikai, lelki, történeti, földrajzi, stb. viszonylatoknak egységes szemlélete, egységes megragadása teszi lehetővé a falu valóságos képének kialakítását. Emellett a követelmény mellett arra is rámutatnak ezek a hiányok, hogy az ilyen falukép ábrázolása igen komoly, szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Valóban ez a követelmény rejti magában a magyar népismeret leglényegesebb feladatait s egyszerre veti fel a szinte végtelenségig menő analízis szükségességének, helyesebben értelmének kérdését s a lényegmeghatározó elemek kérdését. Nem kell különösebben hangsúlyoznunk azt a tényt, hogy minél egyszerűbb egy társadalmi szerkezet, a legtávolabbi részek is annál szorosabban kapcsolódnak össze s szigorú egymásravezetkedésük nélkül e társadalmi képlet egyetlen jelensége sem interpretálható helyesen. Az imént fölvetődött két kérdés tehát a magyar paraszti társadalmi alakulatok megismerésének alapkérdései.

A TELJES ANALÍZIS KÉRDÉSE

14 Meddig mehet egy társadalmi csoport vizsgálatában az analízis a tautológia, vagy a fölösleges adathalmazzás veszedelme nélkül? Van-e elméletileg előre megszabható határa a jelenségek analitikus leírásának, anélkül a kézenfekvő veszély nélkül, hogy az analízisünk esetleg a jelenségeknek egy olyan csoportját hagyta figyelmen kívül, vagy vizsgálta fölületesebben, amely csoport a kérdésnek esetleg eltérő s helyesebb magyarázatát adhatta volna? Ugy tetszik, ilyen előzetes elméleti határvonalnak megvonására semmi biztosítékunk nincs. A konkrét példa s hasonlat igazolni fogja ezt. Az úgynevezett mikrometeorológia vizsgálja a mikroklímát (röviden l. Teleki Pál gróf: A gazdasági élet földrajzi alapjai, I. 128. Bp. 1936.) s ezek a vizsgálatok azt mutatják, hogy pl. egy

dombnak két oldalán, vagy állandó árnyék, nap hatására egészen kis területen az éghajlati feltételei lényegesen eltérők a növényzetnek. Nem akarunk arra kitérni, hogy racionális termelésünk szempontjából milyen jelentősége lenne az ilyen mikroklima vizsgálatoknak, csak azt szeretnénk bizonyítani ezzel a példával, hogy a szinte elemi részekig hatoló, legaprólékosabb analízisnek is döntő jelentősége lehet egy egész táj helyes kihasználása, végeredményben a társadalmi csoport életterének szempontjából. Más példát is hozhatunk föl. Bartók Béla ismerteti legutóbbi tanulmányában (Miért és hogyan gyűjtünk népzene-t, Bp. 1936) C. Brailoiunak, a Gusti-féle mozgalom egyik legkiválóbb tagjának az 1932. Arhivában megjelent tanulmányát. Brailoiu a siratóénekek dalmainak gyűjtése közben dolgozott ki a mikrometeorológia aprólékos érzékenységehez hasonló kikérdezési módszert, amellyel mintegy minden elképzelhető oldalról meghatározni igyekszik a siratóéneklés sajátosságait. A kérdések éppen az aprólékos, teljes analízis révén egész szabatosan leírják a siratóénekek egyéni, közösségi vonásait, történeti hagyományát, társadalmi gyakorlatát, a változat és a törvény izgató összefüggéseit. Hogy a teljes analízis néha világosan egybeesik a magyarázó elvvel, azt legjobban a variánsok problémája mutatja. Ha egyetlen népmesét, vagy népdalt jegyzünk le, azt tudtuk meg, hogy ez és ez a mese, dal ismerős a közösség egyik tagja előtt, a részletes kikérdezés bizonyíthatja, hogy az egész közösség előtt is. De csak a variánsok, ugyanegy mesének, dálnak minél több variánsa mutatja meg azt, hogy mi a valódi értéke a dálnak, mesének, mi a funkciója. Nemesak azért fontos ez — a közkeletű tudományos felfogás az etnológiában csak erre utal — hogy a mese, ballada állandóan változó aktualizálódását figyelhetjük meg, hanem azért is, mert ez a variációs gyakorlat rajzolja ki pontosan az alkotás életterét és a közösség életében való szerepét. Ez a példa azonban már a teljes analízisnek határait is figyelmeztet. Nem lenne ugyanis értelme

ugyanegy népmese végtelenségig való lejegyzésének pusztán funkciószerepének megállapítása végett, mikor esetenként jelölhetjük funkciószerepét hosszadalmas újra-lejegyzés nélkül is. Határt számszerűen megszabni lehetetlen: ugyanegy mesének olyan egyéni variánsai is lehetnek, amelyek hatástalanul múlnak el, de nagyon sokszor egyetlen egyéni változat, új ötlet hatásaiban maradandónak bizonyul, a közösségi szájhagyományozó gyakorlat szentesíti az új ötletet. (Nem ebből a szempontból ugyan, de erre már figyeltek régebben népzene kutatóink, így az angol C. J. Sharp, Seprődi János is kibédi gyűjtésében s Bartók népdalmeghatározása is e meggondolásokhoz kapcsolódik.) A néprajzi kutató nem követheti tehát mint a nyelvtudomány a fonológia geometrikus módszerét, amely alkalmat ad a funkció nélküli egyéni variánsok kiküszöbölésére s csak a funkciószereppel bíró változásokat rögzíti meg. A társadalom és kultúra leírása még egészen elemi egységeknél is sokkal bonyolultabb, semhogy eltekinthetne a minél részletesebb analízistől a szerkezeti kép megalkotása előtt. A példák mind azt bizonyítják, hogy a falukutató nem döntheti el egy-két adat ismeretében, egy-két motívum végigkövetése után, hogy a kérdésnek egész szövetét a vizsgált társadalmi csoport egészének szempontjából helyesen fejtette föl. Bármennyire is nehézkesnek és megvalósíthatatlanul hosszadalmasnak tűnik fel előttünk a leírásnak ez a részletező formája, nem térhetünk ki szükségességének fölismerése elől. Mintha ezzel eljutottunk volna a kárhoztatott leíró filológiai, „katalogizáló” tudományhoz. Túljutottunk rajta. Sokkal nagyobb apparátust és a vizsgálat sokkal szélesebbkörű kiterjesztését kívánjuk, mint az előző leíró tudomány tette. A teljes analízist felfogásunk végső következtetései szerint egészen az egyéni esetek már megfoghatatlanul váltakozó világáig kell követnünk, az analízisnek rá kell borítania hálóját a jelenségekre éppen a valóulás egyéni mozzanataiban is.

Csak ilyen módszerrel tudjuk majd helyesen leírni a

társadalom szerkezeti összefüggéseit, funkciórendszerét: így tudjuk a valóságot laza leírások, összehasonlítások helyett egységbelátni, a törvényszerűt kiemelni és elhagyni az esetlegest. A teljes analízis a helyes szintézisnek szükségszerű előfeltétele. S minthogy a kutatás alkalmával a teljes analízis megejtése előtt semmi garanciánk nincs az esetleges és törvényszerű helyes szétválasztására, feladatunk elől nehézségei ellenére sem hátrálhatunk meg. (A félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy a teljes analízis anyaga természetesen nem kerülhet bele a falu, mezőváros, vagy tanyacsoport publikált leírásába: ez a módszer csak előzetes tisztázása, kiválogatása a leírás anyagának. Éppen ez az analízis mutatja meg a törvényszerűt.) A megismerésnek csakis ilyen „pozitivizmusa” segít az objektív népismerethez, valóságtudományhoz. (Semmi köze ennek a vizsgálati módszernek az empirista pozitivizmus filozófiai alapjaihoz, hiszen a továbbiakban látni fogjuk, hogy olyan jelenségek teljes analizálására is vállalkozunk, amelyre ez a pozitivizmus sohasem is gondolt éppen filozófiai előfeltevései miatt.) Bármily paradoxonnak hangozzék is: a valóságnak egyszeri, látszólag már semmi törvényszerűt nem nyújtó egységeihez való eljutás ismerteti meg velünk az esetlegességek, elmúló egyéni változatok fölött lévő társadalmi törvényszerűségeket.

AZ ÁLLANDÓ VÁLTOZÁS ÁBRÁZOLÁSA

15 A választott társadalmi csoportnak egy időpontban való vizsgálata éppen napjainkban még más feladatokat is ró ránk a teljes analízis kötelezettsége mellett, helyesebben diakronikusan kiterjeszti a teljes analízis módszerét. Mit értsünk ezalatt? Nem lenne a valóság tényeihez ragaszkodó az az ábrázolás, amely megelégednék a falu pusztán statikus leírásával, állapotrajzával. Bár a múlt század közepe óta minden népköltési gyűjtemény, szokásleírás a népi kultúra pusztulásának emlegetésével,

ennek az elmúló kultúrának siratásával kezdődik, mégis úgy tetszik, ma vált teljesen tudatossá a paraszti társadalom és kultúraforma lényeges átalakulása. Majd minden tanulmány vagy riport ennek a változásnak többé-kevésbbé jól értelmezett hangsúlyozásával kezdődik, végződik, még olyan területeken is, ahol erre egyelőre semmi alap sincs. A mai falu forrongó, átalakuló, önmaga régi formáiból kilépő társadalmi egység valóban majdnem mindenütt s ez az alakulás általánossá válik mihamar. Egy pillanatig sem gondoljuk, hogy egészen a múlt század közepéig, amikor láthatóan elkezdődött a *mai* változás, a paraszti kultúra és társadalom homogén és mozdulatlan volt, amelyet nem érintettek a századok alakító változásai. A falu képe minden vonatkozásban mutatja az állandó történeti változást, a változtató erők nyomait. A népköltés, díszítőművesség stílusrétegei, a házformák, gazdasági eljárások, viseletek, szokások, társadalmi expanziók mind azt mutatják, hogy a falu is mindig mozgó, alakuló: „fejlődő” valóság volt, a történet és a fölötte lévő társadalmi szerkezet új meg új hatásaira élénken reagált. (Bár ennek a ténynek elismerése még nem jelenti Magyarországon is a H. Naumann iskola Németországban és Ausztriában, általában Nyugateurópában nagyjából igazolható elméletének érvényét a „gesunkenes Kulturgut” folyamatát illetően. Sokkal kevésbbé ismerjük a tényeket, semhogy erről biztos ítéletünk lehetne; a minden aggály nélküli átplántálás legalább is fölszínességre vall.) Azonban bizonyos, hogy a múlt század közepe óta az eddigi állandó változástól lényegében eltérő, megakadályozhatatlan, gyors társadalmi, etnikai, lelki változás megy végbe a falu életében s ez a változás egyre gyorsulóbb ütemben, egyre világosabban értelmezhetően tart ma is. A falukutatónak a feladata mind a helyes megismerés, mind a helyes ábrázolás szempontjából ezen a ponton ismét súlyosbodik. Nemesak a falu, nagyközség, mezőváros szerkezeti és funkcionális képét kell megrajzolnia lehető teljességgel az adott pillanatban, hanem áb-

rázolásának érzékeltetnie kell *ugyanezen kép* egyes elemeinek, funkcióinak *állandó* változásait, vagy változási lehetőségeit, változásirányait. Az ábrázolásnak egyszerre kell magába foglalnia a múlt, félmúlt, a jelen formáit s a jelenben már érzékelhető jövő alakulás-irányait, tendenciáit. A történeti ábrázolásnak nehéz, de nem hálátlan feladata ez: a teljes analízis kiterjesztése diakronikusan. Néhány példa megvilágítja ennek az ábrázolásnak a lehetőségeit és szükségszerűségét is. A népdalkutató a népköltés, zenefolklore szempontjából a néprajz régi értelmezése szerint minden bizonnyal helyesen jár el, ha megelégszik a népdalszövegek, dallamok lejegyzésével, mondván hogy a kimondottan városról jött dalok nem érdekelhetik őt (a népdalokban meglévő ilyen elemek viszont, úgy látszik, nem feszélyezik), mint ahogy a magyar paraszti ruhaviseletek kutatója is csak megvetéssel emlékeztethet meg a gyári, a piaci ruhafélékről. Nem teljes igazsággal. A helyes népismeret kialakításának érdekében a falukutató nem vállalhatja az egyszempontúság ódiúmat. A történeti válogatásnak ez a fajtája különben is önkényesnek, sőt bizonyos mértékig történetietlennek tűnhetik az objektíven vizsgáló előtt. Azok az értékszempontok, amelyek az eddigi hatásokat elismerték, az újabbakat nem, legalább is önkényeseknek tűnnek előttünk. Hogyan rögzítheti hát meg a változás tényét pl. a népköltés területén a kutató? Szöveg- és dallamlejegyzése tartalmazza *egy* parasztembernek *egész* nótakincsét, válogatás, szelektálás nélkül. (A szelektálás föladatát a népköltési publikáció hivatott elvégezni, amely már a forma, a ritkaság, a régiség szempontjait is szem előtt tarthatja, ha a kiadás igényei olyan természetűek.) A kutatónak azonban mindent le kell jegyeznie, amit az énekes csak tud: parlando-rubato stílusú régi parasztdalt, kaszárnyán tanult katonanótákat, az új parasztdal stílusához tartozó énekeket, városi tangószövegeket, régi operett dallamot, ízléstelen kortesnótákat, mindent. Egy faluból összeállított minél több ilyen nótagyűjtemény vilá-

gosan megmutatja a parasztdal mai helyzetét, alakulását, társadalmi funkcióit, további sorsát.

Efajta vizsgálatra a falusi élet majdnem minden megnyilatkozási területén adódik alkalom. Népviseleteink, díszítőművességünk egyes ágazatai szintén lehetővé tennék az ilyen diakronikus analízis módszerének kialakítását. A változás tényét a falukép morfológiai vizsgálata pl. a házformák, építkezés-típusok terén is könnyen ábrázolhatná: a falukép ilyen analízise ennek az egyidőben jelenlévő változásnak hatásos példája lehetne. Az ilyen módszer dinamikussá teheti faluszemléletünket s alkalmas arra, hogy a falu képét és életműködését ne csak szinkronikusan, hanem diakronikusan is ábrázoljuk (tehát nemcsak a jelen helyzetében, hanem történetileg is) s egyben a továbbalakulás valószínű útjait is megállapíthassuk.

A mai változás formáinak, tempójának, irányának megvizsgálására a legjobb alkalmakat részint a lélektani kutatás nyújthatja, részint pedig ezen túl a parasztság művelődési irányainak és lehetőségeinek vizsgálata. Parasztságunk mai átalakulásának lélektani feltételeit, okait és valószínű irányait részletesen ismerteti Tomori Viola (A parasztság szemléletének alakulása, Szegedi Fiatalok Műv. Koll. Szeged, 1935.), ezért a kérdésnek ilyenirányú bővebb fejtegetésétől bízást eltekinthetünk. Viszont a népműveltség anyagának, új elemeinek kivizsgálására eddig még Magyarországon alig történt kísérlet. (Egyedül az Eötvös Kollégisták ilyen természetű kísérletének vázlatos beszámolójára hivatkozhatunk, mint érdemes, de abbamaradt kezdeményre, l. Kosáry Domokos tanulmányát Magyar Szemle 1935. szept. A kérdés egyik részletére l. tőlünk Ktári Szemle 1935. 2. sz.) A népműveltség vizsgálatában ki kellene terjeszkedni az elemi iskolai oktatástól kezdve a különböző iskolafajták hatásaira egészen az egyetemekig (falusi családból származó, egyetemet vagy az egyetem pár évfolyamát végzett parasztiúruk szerepe, elhelyezkedése), a falu úri osztályának műveltség-

beli hatásaira, a népkönyvtárak szerepére (anyaguk, forgalmuk), az egyéb olvasmányanyagra, az ujság, rádió, a vasuti közlekedés hatásaira, a katonai, cselédszolgálat hatásaira, az utazások perspektíva tágító hatásaira. S még sorolhatnánk fel olyan területeket, amelyeken a népműveltség változásait könnyűszerrel megfigyelhetjük, vagy e változtató erők hiányát konstatálhatjuk. Ez a vizsgálat deríthet világosságot a mai változás természetére, a mai változás nem egy lényeges okára, a funkciók értékváltozásaira: a paraszti magatartások mai formáira. Látni fogjuk, hogy ezek a magatartás-összefüggések szabják meg végső fokon a paraszti kultúra és társadalom lényeges tulajdonságait. A továbbiakban tehát a teljes analízis fogalmába bele kell értenünk a diakronikus analíziseket is.

A SZERKEZETALKOTÁS FELADATAI

16 Az eddigiekben kifejtett és a helyes népismeret szempontjából megindokolt előzetes korrekciók után rátérhetünk arra, hogy a helyes népismeret nyomán milyen alapproblémáink vannak a falu valóság-egészének objektív ábrázolásakor. Jeleztük, hogy a teljes analízis alkalmával nyert roppant anyag még nem maga az ábrázolás és ismeret, hanem az ábrázolásnak lehetősége csupán, a helyes népismeretnek előfeltétele. Maga az ábrázolás nem jelentheti ezeknek az adathalmazoknak egymásutáni közlését. A helyes ábrázolás elérésére két úton kell haladnunk, a falu valóság-egészének bonyolult függvényrendszerét kétféleképpen kell ábrázolnunk: a szerkezet és a funkciók szempontjából. Az ábrázolásnak ez a két formája teremt rendet az ezer részletre, változatra bomló anyagban, ez értelmezi a jelenségek megragadhatatlannak, ábrázolhatatlannak tetsző változatos világát. A leírásokból így lesz tudományos lényegmegragadás, a jelenségek mögül így bontakozik ki a mezőváros, falu, tanya-csoport. (Ezeknek az elméleti meggondolásoknak bizo-

nyos értelemben már találhatni megvalósult példáját, ha nem is mindenben kikötéseinknek megfelelően: Erdei Ferenc: A makói parasztság társadalomrajza, Csanád-vármegyei Ktár, 26, 1934.)

Mielőtt a falu funkcionális képét följrajzolnánk, a szerkezeti kép, a struktúra megragadása, ábrázolása a döntő. Mit értsünk ezalatt? Láttuk ugyan, hogy egyetlen adott pillanatban is a falu rajzában a legállandóbbnak tetsző vonásokat, a részletezendő szerkezeti kép elemeinek és viszonylatainak vonásait is az állandó változás tényének elővigyázatos ismeretében kell interpretálnunk. Ez a „dinamikus” szemlélet semmiképen sem tévesztendő össze a falu funkcióműködéseinek vizsgálatával: a funkciókat magukat is ilyen „dinamikus” módon kell szemlélünk! Kikötésünk csak annyit jelent, hogy a falu szerkezeti és funkcionális képét az állandó továbbmozgás állapotaiban igyekezzünk megrögzíteni, hogy a valóság-egész minél sértetlenebbül életszerű maradjon, a leírás, ábrázolás ne merevítsen, a falunak a valóságtól eltérő statikus képet ne adjon.

Első kötelessége tehát a kutatónak, hogy a falu struktúráltságát, szerkezeti tulajdonságait vegye vizsgálóra. Vizsgálnia kell a mai paraszttársadalom (a történeti szempontok persze elmaradhatatlanok: egy mai jelenséget sem érthetünk meg történeti vonatkozásainak ismerete nélkül; de az ilyen részletkérdések külön fölvázolására később kerül sor) egységeit, egymáshoz való kapcsolódásaikat, viszonyukat; ezek a társadalmi egységek milyen rétegződésekben s milyen erőviszonylatokkal élnek egymás mellett, egymással szemben. Láttuk, hogy már Theschedik, Berzeviczy Gergely is fölhívták figyelmünket a paraszttársadalomnak vagyonszerinti osztálytagozódására. Általában ezt a tényt néprajzi kutatóink szeretik elfelejteni s ezért okozott oly felfedezésszerű meglepetést sokaknak Veres Péter megállapítása (l. Az Alföld parasztsága. Bp. 1936.) a „basaparasztról” és a „rideg” parasztról. Néprajzi kutatóink nem méltatták

nagy figyelemre ezeket a különbségeket, pedig nem egy néprajzi jelenségnek (pl. a mesemondás funkciója, a szájhagyományozás, hogy katexochén folklorisztikai kérdéseket említsünk, szorosan összefüggésben vannak ezzel a társadalmi helyzettel) magyarázó elvét ebben a szerkezeti tulajdonságban találhatták volna meg. Valóban a falukép egyik lényeges vonása lesz a különböző, mert nem csak két rétegre bontható a paraszttársadalom, anyagi ellátottságú osztálynak mennyiségi és milyenségi elhelyezkedése a szerkezetben. A szerkezeti kép társadalmi vizsgálata mutatja meg a parasztság proletariálisulódásának és vagyonosodásának formáit és következményeit, a birtokosgazda, bérlő, zsellér osztályöntudat különböző fokon tudatos megnyilatkozásait. A társadalmi rétegződések további szerkezeti vizsgálatának feladata a paraszti társadalmi csoportok és a várost képviselő falusi úriosztálynak egymásmellett, vagy egymással szemben, esetleg egymástól teljesen független elhelyezkedését ábrázolni. Parasztságunk egész tudatalakulását, nacionális felfogását illetően döntő jelentésű ez a szerkezeti viszony. Rokon vizsgálódási terület a falu közelében lévő városnak hatása a szerkezeti kép alakulására. (Pl. a proletártömegek tovamozgását, migrációját illetően, a szerkezeti elemek cseréjét illetően, stb.) Ez a szerkezeti kép állítja eléink az átszivárgás, a társadalmi előbbrejutás tényeit, e tények persze ismét mind nyomot hagynak a szerkezeti képen, hatásuk jelentős lehet. A falu szerkezeti képének teljességéhez tartozik természetesen a falunak a hivatalnok-, birtokososztállyal, katonai, esendőrhatalommal szemben elfoglalt álláspontja, velük való viszonya. A szerkezeti képnek jellemző vonásait tárhatják fel a különböző társadalmi, gazdasági, politikai, vallási egyesülések. Különböztetnünk kell természetesen az olyan alakulatok között, amelyek az intelligencia, az úriosztály irányításával, a hivatal (jegyző, tanító) beszólásával alakultak és a spontán, saját szándékaikat és törekvéseiket kifejező alakulások között. Ezek a csoportosulások

leplezhetik le sokszor a legjobban a falu rejtező magatartásait, társadalmi, kultúrális, politikai, sőt vallásos (l. a különböző s egyre jobban elharapózó szektákat) igényeit.

A társadalmi és a néprajzi érdeklődés határterületein fekszik a paraszttársadalom szerkezeti problémáinak egynéhány más jelentős kérdése is. (Bizonyosága ez is annak, mint eddigi fejtegetésünk nem egy része, hogy a falukutatás nem hagyatkozhatik egyik vagy másik részlettudomány eredményeire, nem elégíthetik ki részlet-szempontok.) A szerkezeti képhez tartozik e részben: a foglalkozások szerinti társadalmi és népi, nem egyszer hitfelekezeti struktúráltságnak problémája is. A falu képének sokszor döntően egyéni jellemvonását adja meg ez a helyzet. Így például egészen különleges szerkezeti formát mutatnak a békési tót-magyar községek, a Nyíregyháza melletti tirpák ú. n. bokortanyák, s egészen sajátosak ebből a szempontból a vegyes településfajták, ahol magyar, német és szerb település alakította ki a falu szerkezeti képét, mint Délmagyarország nem egy községében, vagy Déldunántúlon. Ezekhez a nemzeti elemekhez legtöbbször a foglalkozási, vagyoni, hitfelekezeti eltérések is kapcsolódnak. Településnek és foglalkozásnak kapcsolata is okozója lehet szerkezeti sajátosságok kialakulásának. Így Szegeden a földművelő, paprikakereskedéssel foglalkozó Alsóváros és a halászó Felsőváros lényeges különbsége, amely még a világháború előtt határozott szerkezeti különbség okozója volt. A foglalkozás szerinti elkülönülésre jó példa volt a hódmezővásárhelyi gölöncséripár, a fazekasság: településük, etnikai, társadalmi helyzetük külön réteget jelentett Hódmezővásárhely szerkezeti képében. De ilyen példákat még hozhatnánk fel, hisz a mezőváros szerkezeti képe éppen a foglalkozások tekintetében sokkal tagoltabb szerkezetileg, mint egy kisebb falunak, tanyacsoportnak elemibb elrendezésű alakja. (Parasztvárosaink morfológiai vizsgálatára a földrajz területén szép és gondolatébresztő munka Mendől

Tibor: Alföldi városaink morfológiája, Debrecen, 1936; ha a falu egyszerűbb, homogénebb morféja nem is kény- szeríti a kutatót oly analízisekre, mint Mendölt az alföldi városok, munkája mégis példamutató lehet a szerkezetanalízisek megvalósításakor.)

Ugyancsak a falu szerkezetének etnikai és társadalmi vonásait — s egyben a mai változás legjellemzőbb tényeit — leplezi le az egyéniségnek és a közösségnek s a különböző generációknak egymáshoz való viszonya. A közösség és az egyén szembeállása a falu szerkezetének csak újabban olyan jelentős tényezője, régebben majd látni fogjuk e viszony ismertetésekor, a közösség törvényeivel szemben az egyéniségnek a szerepe szinte észrevétlen, lassan ható volt. Ma a politikai és társadalmi változásokban e két erőnek szerepe igen fontos. Ha egy társadalom atomizálódik, vagy újabb közösséglétfarmákat keres, a helyzet azonnal analóg lesz. A falu szerkezeti képében a generációs rétegek hasonló szerepek. A régi parasztközösségekben a generációk különbsége csak az évek különbsége volt és nem mutatott olyan eltolódásokat mint ma, a tradíció szelleme az egyik generáció életét, stílusát voltaképpen átültette az utódokba lényeges ellentét nem mutatkozott. Eddigi ismereteink legalább is ezt engedik föltételezni. Ma azonban a régi patriarchális tekintélyvelk uralma a közösségi konvenciórend hatalmával együtt a végét járja, a fiatalabb generáció nemcsak más szokásformák, új városi hatások következtében, de szellemiségük individuális tudatosulása a paraszti sors szégyenlése, magasabbra, másra törő osztályöntudatok miatt is elvetették a régibb, sokszor kegyetlen tekintélyi elveket.

Mindezek — és az előre nem látható speciális — változásoknak feltüntetése, a domináns szerkezeti viszonylatoknak megfelelő erősségű kiemelése teszi a falukutató szerkezetvizsgáló feladatait. A szerkezeti kép megalkotásában a lényeges az, hogy a kutató felismerje: mi az viszonylat, amely tipikus és döntő a falu képében. Eg-

tipikus szerkezeti vonás, vagy szerkezeti korreláció adja éppen az egyéni jellegét a falunak s ez az egyéni jelleg falunként legtöbbször változik. (V. ö. a karakterológia egyes ilyenirányú problémafelvetéseit: Plaut: Soziologie als Typologie, Jb. der Charakterologie, II. 1925, 2 Bd.) Pusztán az egyes szerkezeti elemeknek egymástól elszigetelt felsorolása nem mondana semmit a vizsgált társadalmi egység lényegéről. A szerkezeti kép csak úgy bír valóságjelleggel, ha az egyes szerkezetelemeknek, szerkezeti tényezőknek korrelációit kinyomozza s ezt a korrelációrendszert, a domináns szerkezeti viszonylatokat ábrázolja. Hogy az ilyen szerkezeti korrelációk milyenek lehetnek, s hogy mit értsünk domináns szerkezeti viszonylat alatt, arra *csak elméleti* feleletet nem adhatunk. Legfeljebb elméleti variánsokat alkothatnánk, vagy hivatkozhatunk az előbbi példákra, amelyek megvilágítják követelményünket. De éppen a kutatónak lesz a feladata, hogy a teljes elemzés által nyert anyagból a megfelelő vonások kiemelésével ezt a szerkezeti viszonyt ábrázolja. A falu helyes megismerésének további lehetőségei ennek a szerkezeti viszonylatnak igaz vagy téves megalkotásán fordulnak. Enélkül a helyes szerkezeti korrelációrendszer nélkül értelmetlenek az egyes szerkezeti elemek, nem határozhatjuk meg valódi értéküket a faluképben, de nem lesz módunkban megismerni a falu funkciórendszerét sem, az egyes funkciók működését a szerkezeti képen belül.

A FUNKCIÓ-RENDSZER

17 A szerkezeti kép megalkotásával ugyanis még nem méríthettük ki a falu-ábrázolás problematikáját. Csak a szerkezeti képnek, a szerkezeti korrelációrendszernek ismeretében kezdhet a falukutató a munka másik, hasonlóan lényeges részéhez — amelynek ábrázolásakor ugyancsak érvényesítenie kell az állandó változás jelenségének már tárgyalt szempontjait, — a falu funkcionális képének megvizsgálásához. Valójában ez a funkciórend-

szer, mondhatnánk a falu életműködése, értelmezi, mintegy mozgási állapotában jellemzi a falu szerkezeti képét és a szerkezeti elemeknek egymással való dinamikus kapcsolatait. Amíg a szerkezeti kép megmutatta a különböző társadalmi, etnikai, települési, közösségi-egyéni, foglalkozási, hitfelekezeti, hatalmi, stb. erők mennyiségi és minőségi viszonylatait, addig a funkcionális kép ezeknek az erőviszonylatoknak a falu életében való működését és funkcióját ábrázolja. A falu szerkezeti képének korrelatív vizsgálata, a mai változásoknak, átalakulásoknak jele, jelölése már mintegy előrevetett jelölése a funkciórendszer sajátosságainak, tipikus vonásainak is. Milyen tényezők kapnak helyet a funkcionális képben, helyesebben: melyek azok a tényezők, amelyek a szerkezeti kép korrelatív funkciórendszerének működését irányítják?

A funkcionális képben kapnak helyet elsősorban azok az irányítóelvek, normatív eszmék, amelyek a különböző társadalmi rétegeket egymással összekötik, egymástól elválasztják. Ezek az eszmék határozzák meg a közösség társadalmi akaratát, fejlődési irányait, magatartás-tendenciáit, tehát leglényegesebb karakterizáló jegyeit. Itt vizsgálendő tehát a falunak társadalmi, politikai, jogi, vallási, erkölcsi, „világnézeti” felfogása: milyen módon, milyen tempóban irányítják ezek a felfogások a falu életét, hogyan alakítják ki a különböző csoportokat. Ez a terület ad alkalmat a vizsgált társadalmi egység egyik leglényegesebb, legmeghatározóbb vonásának vizsgálatára: a közösség magatartásának és magatartás tudatosulási fokának vizsgálatára. Mit jelent egy társadalmi csoport élete szempontjából a magatartás? Magatartás alatt *ebben az esetben* a közösségnek, vagy a közösség egyes csoportjainak az értékkel (társadalmi, jogi, gazdasági, nemzeti, vallási, kultúrális, stb.) szemben való viselkedéseit, ezekre az értékekre való irányultságukat kell elsősorban értenünk. Ezek a különböző magatartás-típusok megnyilatkoznak a közösség jogi felfogásában, társadalmi értékeléseiben, társadalmi aspirációiban, vagy gyűlöletei-

ben, vallásos alkatában, nemzeti, állampolgári tudatában, kultúrafelfogásában, művelődési igényeiben. Valójában az egész társadalmi csoport megértésének a kulcsa ezeknek a magatartás-típusoknak helyes értelmezésében rejlik, minthogy ezek a magatartás-típusok határozzák meg a szerkezeti kép korrelatív viszonyait s az egész funkciórendszer működését. Ezek a magatartások különböző tudatosultsági fokot érhetnek el, nem kell mondanunk: minél tudatosabb egy magatartásforma, jelentősége a funkciórendszer szempontjából annál nagyobb. Nem akarjuk most itt külön hangsúlyozni, hogy a nem tudatos magatartás-formák is jelentős szerepűek lehetnek. Egy kirívó példa megvilágítja, mire gondolunk. Vizsgáljuk meg, hogy a paraszti létnek, mint magatartásformának milyen funkcionális szerepe van. A példa már azért is jó, mert nemcsak a magatartásnak a funkciórendszer egészére való hatását mutatja, hanem egyéb részszerépét: gazdasági funkcióját is elénkállítja. Amíg a falu nem ébredt különösebben tudatára paraszti mivoltának egyéb társadalmi osztályoktól elkülönítő következtetéseire, helyesebben ezt az elkülönülést, mint természetes adottságot vette s léthelyzetét változhatatlan természeti törvénynek tekintette, a paraszti lét, mint külön tudatos magatartás-típus nem is szerepelhetett. Mihelyt azonban tudatára ébredt annak, hogy társadalmi helyzete, kötött osztályhelyzete távolról sem tekinthető változhatatlan természeti törvénynek, elrendelt fátumnak, a helyzet egyszerre megváltozott. (Hogy ilyen tudatraébredések voltak, azt éppen a forradalmak, lázongások, migrációk, kivándorlások — s az egykezés is bizonyítja.) A kialakult tudatos magatartás-típus két irányt vett. Az egyik irány: kilépni a paraszti lét formáiból. Ennek vonásaira később térünk rá. A paraszti lét mint magatartásforma azonban az utóbbi pár esztendőnek hatása alatt más irányokat is vett fel (akár ideiglenesen is), nemcsak a menekülését. Az egész országban elterjedő parasztkultusznak egyik sajátos megnyilatkozási formája az ú. n. Gyöngyösbokréta mozgalom, amely

már jópár falut besorozott. A Gyöngyösbokréta határait erősítette idegenforgalmunk szemmellátható emelkedése is, s tudjuk, hogy idegenforgalmunk egyik éltető eleme az a dekoratív néprajziasság, amit az angol, holland vagy francia utazó kirándulása és pénze ellenértékeként vár. (Mindezeket a jelenségeket s a paraszti magatartás itt elemezett formáit minden értékelő beállítás nélkül ismertetjük.) Mihelyt a Gyöngyösbokréta községei és az idegenforgalom látogatottabb helyeinek parasztsága ráébredt arra, hogy paraszti mivoltának *ténye* számára létfenntartó jövedelmi forrás lehet — hiszen ez a gazdasági értelme ennek a helyzetnek — az eddigtől egyszerre lényegesen különböző jelentése és szerepe lett paraszti élete minden „népies”, őszinte vagy konstruált megnyilatkozásának. A *paraszti magatartás* gazdasági funkciót kapott, nem egyszer hatékonyabbat, mint maga a *paraszti munka*, amely eddig eltartotta a családot. Éneklés, tánc, betlehemezés, sőt maga a pusztai viselet is jövedelmi forrás lehetett. Ami eddig szűkös életének spon-tán dísze, alkotókedvének minden idegen szempontból érintetlen megvalósulása volt, az most egyszerre komoly foglalkozássá változott, magatartássá, amely lehet modoros, csinált, beállított, de mégis létfenntartó. Nem akarjuk — tán kínos is lenne — tovább elemezni ezt a sa-játságos circulus vitiosus: a paraszti lét, mint ugyane paraszti létnek gazdasági alapja! Csak példának hoztuk fel, hogyan szabhatja meg egy sajátos magatartás-típus a falu egész életmenetét s hogyan lehet egy-egy magatartásforma olyan jelentős szerepű, hogy gazdasági funkcióértéke minden egyéb sajátlagosan gazdasági tevékenységnél is nagyobb. A példa mindenesetre igazolhatja a magatartás-vizsgálatoknak döntő fontosságát. A kutató, aki a szerkezeti relációk, funkciók mögött nem látja ezeket a determináló magatartásegységeket, tulajdonképen mit sem lát a faluból, nem érti a falut. Lehetne természetesen az előbbi példa mintájára részletezni a többi magatartásformának szerepét a közösség élete szempont-

jából, így pl. a jogi, társadalmi, nemzeti értékekkel szemben kifejeződésre jutó magatartásait. Azt hisszük azonban, hogy az előbbieken a magatartás-vizsgálat fontosságát és szempontjait elegendőképpen megvilágítottuk.

A falukép funkcionális vizsgálata hivatott továbbá a népi kultúra alkotásértékeinek vizsgálatára, azoknak társadalmi, etnikai értelmezésére: mit jelentett régebben és mit jelent ma *vitálisan* parasztságunk számára a népköltés, a népi művészkedéseknek különböző fajtái, színjátékszerű szokásaik, stb.? Ez a funkcionális szemlélet szabadít meg bennünket a népi kultúra alkotásainak eddigi merőben elhibázott, csak esztétikai jellegű szemléletétől, megérteti velünk, hogy például a népballada, népmese, népi cserepesmunkák, a tánc miért veszté régi jelentős funkcionális szerepéből, miért engedi át nem egy területen funkciót városi műdaloknak, ponyvakönyveknek, cserépedénynek, városi viselkedési divatoknak. De nemcsak ezt az átváltozást figyelhetjük meg a funkcionális szemlélet segítségével, de a népdalt, népmesét *önmagában* is jobban megérthetjük. Le kell tennünk arról, irodalmias megszokásainkkal ellentétben, hogy elsősorban a forma felől közeledjünk pl. a mese felé, mert amennyire bizonyos, hogy parasztságunknak igen erős *formáló érzéke* van (egész népköltészetünk, népzene, meséink bizonyítják ezt) addig a *forma értékelése* már egyáltalán nem bír funkciószerével. (E két fogalmat pedig nem szabad összetévesztenünk.) Romlott, szerintünk esztétikailag teljesen elhibázott alkotásokat, vagy az útszéli ponyva termékeket éppolyan megbecsülésben részesítik esetenként, mint klasszikus tisztaságú alkotásaikat. Ez természetesen kapcsolatban lehet az utóbbi idők minden területen jelentkező formabomlásával, a régi hagyomány háttérbeszorulásával. (Valószínűsíti ezt a föltevést népzene három stílusrétegének ilyen szempontú megfigyelése is.) Népköltészetünk, díszítőművészetünk ilyen célkitűzésű vizsgálata még meglehetősen kezdetleges állapotban van.

A funkcióknak vizsgálata hasonlóan jelentős tanul-

ságokkal szolgál, ha pl. az egyes szerkezeti csoportok, vagy akár családok anyagi helyzetét, gazdasági tevékenységeit, a gazdasági, termelési formák kérdéseit, a különböző településformák: tanyák, kertvárosok, átalakuló falutípusok, mezővárosok kialakulási, formálódási okait kutatjuk. Így a legutóbbi vizsgálódások derítették ki, hogy a termelő-fogyasztó gazdasági funkciószerepének helyes interpretálása nélkül a tanya és falu kapcsolatát sem érthettük helyesen az eddigi magyarázóelvekkel. (L. ezzel kapcsolatban Erdei Ferenc tanulmányait a Magyarországtudomány I. és II. évf.-ban.) A falu-élet számtalan formában, váltakozó tartalmú jelenségesoportokban megnyilatkozó mozzanatait csakis ilyen vizsgálódások nyomán kaphatnak életszerű, valóságértékű leírást. Ugy gondoljuk, más úton helyes, tudományosan igazolható és objektív népismerethez nem juthatunk el.

Felesleges lenne további példákat kiszakítani az általános keretből az eddigiek igazolására. Egyet azonban meg kell jegyeznünk. A funkcióknak ez a vizsgálata nem jelentheti a tényeknek kizárólagosan társadalmi jellegű értékelését, nem lehet a társadalmi szempontoknak szolgái alkalmazása, vagy a csak gazdasági, csak települési, csak osztály-rétegződési szempontok alkalmazása. Egyebütt sem helyeseltük az egyoldalú szemlélési módokat. A falu funkciórendszerének ábrázolásakor sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezt a bonyolult hálózatot (de az elemibb formákat sem) egyetlen szempont sohasem magyarázhatja meg kielégítően és végérvényesen. Kutatásai közben bárki is tapasztalhatja, hogy sokszor sajátlagosan társadalmi, gazdasági, egészségügyi jelenségnek magyarázó elvét irracionális, vallási, a tradíciók által megőrzött, de már teljesen értelmüket veszített hagyományok szerepében találhatjuk meg, vagy fordítva, a népi kultúra nem egy szellemi megnyilatkozásának egészen „közönséges” gazdasági, materiális okai lehetnek, sorsa ilyen materiális tényezőktől függ. Mind a szerkezeti kép, mind a funkcionális összefüggésrendszer kutatásakor a

domináns, állandó erőtenyezők kikutatása, azok oksági összefüggéseinek és hatásainak felderítése a legfőbb feladatunk. Egyébként élettelen, sematikus vázlatot kapunk csak, és eredményeinkkel épp a kitűzött célt: a falu szerves valóság-egészének helyes megismerését, ábrázolását nem érhetjük el.

Végigkövetve minde meggondolásokat, reméljük, a teljes analízisnek és az egységes értelmű, szintetikus ábrázolásnak, leíró módszernek szükségszerű és hasznos kapcsolata nyilvánvalóvá váltott. Az egyéni változatokig hatoló elemző kutatás és a társadalom törvényszerű funkcióit és sajátos alkatát megragadni tudó ábrázoló szemlélet kapcsolata jelentheti a helyes népismeret módszerét.

A SZERKEZET ÉS A FUNKCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSE

18 A szerkezet és a funkció kérdéseinek vizsgálásakor még egészen röviden rá kell térnünk egy látszólag csupán elméleti jelentőségű korrekció megtételére. Nem szabad ugyanis szem elől tévesztenünk azt a tényt, hogy a szerkezetnek és funkciórendszernek a fentiekben ismertetett szétválasztása valójában kissé mesterséges konstrukció és a valóságban nem szemlélhetünk sohasem külön szerkezeteket és külön funkciókat. Nem képzelhetünk el szerkezetet a társadalmi csoportok életében funkciókapcsolatok nélkül, és az egyes funkciók is mindig szerkezetekhez tapadnak, szerkezetekben játszódnak le megvalósulásuk folyamán. Látszólag ennek a megkülönböztetésnek csupán elméleti értéke van. Azonban súlyos szemléleti hibáknak lenne kiindulópontja ennek a ténynek elhanyagolása. Már az egyes szerkezeti elemek ismertetésénél (társadalmi, foglalkozási csoportok szembenállása, egyesülések, alakulások jellege, az anyagi helyzet szerint való szerkezeti viszony, egyéniség, közösség, generációk szembekerülése, stb. stb.) a felsorolás maga át

meg át volt szőve olyan elemekkel, melyek már önmagukban funkciós értékkel, funkciószereppel bírtak. Egy társadalmi csoportnak szerkezeti korrelációi már magukban hordozzák a funkciók jelentéseit. Ugyanígy egyetlen funkció-mozzanatot sem érthetünk meg magában a funkcióban bennerejlő szerkezeti determinációk nélkül. Így például a mezőgazdasági munkanélküliség kérdéseit sem érthetjük meg, ha azokat a sajátságos szerkezeti és funkcionális vonásokat, melyek a mezőgazdasági munka természetéből következnek, egységbe nem látjuk. (v. ö.: Matócsy Mátyás: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon. A Magyar Gazdaságkutató Int. 6. sz. Kiadványa, Bp. 1933.) De ugyanez következik az előbb felhozott példákban is. Ha a leíró módszereink bizonyos kikerülhetetlen durvasága következtében kénytelenek vagyunk is a szerkezet és a funkció összefüggéseit egymásután tárgyalni, egy pillanatra sem szabad elfeledkezni arról, hogy ez a két kategória tulajdonképpen a színopikus, egységbelátó szemléletnek kényszerű kettéválása. Ha a leírás ránk kényszeríti is, a valóságban sohasincs külön szerkezet és funkció, csak a kettő együtt. Ábrázolásunknak lehetőleg ezt az együttes jelentkezést kell adnia, különben a társadalmi valóságnak csak tétova, vagy geometrikus értelmezése.

NÉHÁNY KUTATÓTERÜLET ELHATÁROLÁSA

19 Az eddigi általános érvényű, módszertani fejtegetések és kikötések után talán félreértések nélkül felvázolhatjuk azokat a területeket (ha nem is valamennyit), amelyeknek átvizsgálása a falukutató kikerülhetetlen feladatai közé tartozik. Nem szükségtelen ismétlés lesz ez. A szerkezet és a funkciórend jelentőségének, az összefüggés tényének hangsúlyozása után talán veszélytelen lesz megjelölni a néprajz, társadalomrajz, stb. csoportjait s nem esünk a statisztikákat, kérdőíveket gyártó szociográfus gyanújába. Azt is hangsúlyoznunk kell,

hogy ez a felsorolás pusztán bizonyos konkrét gyakorlati haszon szempontjait tartja szem előtt, ez a felsorolás nem azonos a Gusti-féle „kerettényezőkkal” sem, ha hasonló területeket jelölne is ki. Ez a vázaltszerű felsorolás csak érinti az egyes csoportokat, nem törekszik teljességre, inkább itt is az összefüggés szempontjaira szeretnénk felhívni a figyelmet, s egyben rá kívánunk mutatni teljesen elhanyagolt munkaterületekre is, amelyek nélkül sohasem beszélhetünk objektív és tudományosan igazolható eredményekről a falukutatás terén.

Ha például elsőnek a falu-történeti kérdéseket vesszük szemügyre, be kell ismernünk, hogy a legnagyobb bizonytalanságban mozgunk. A történeti szempont jogosultságát és fontosságát az eddigiek után nem kell külön hangsúlyoznunk; nem egyszer a történeti és összehasonlító tájékoztatatlanság és a tények ismeretének hiánya fedeztet fel „ujdonságokat”, „tipikusan” magyar, alföldi vagy erdélyi tulajdonságokat. Aki az alföldi vagy dunántúli parasztság történeti néprajzáról akar ma beszélni, az előmunkálatoknak szinte teljes hiánya miatt kevésre becsülhető általánosságoknál, megszüretlen történeti eredményeknél, megyei monográfiák lapos, sablonos naivságainál alig mondhat egyebet, — hacsak nem költői lélek. Hiszen hiányoznak, hogy egyebet ne is említsünk, a magyar falu településtörténetének legalább pár évszázadra visszamenő feldolgozásai, hiányzanak nagyrészt a gazdaságtörténeti feldolgozások, a paraszti sors, életmód megbízható, részletkutatásokon alapuló feldolgozásai. A falukutatónak, a falukutatók egy részének ezt a feladatot is vállalnia kell a fent vázolt szerkezeti és funkcionális képalkotás módszertani igényeinek szemmeltartásával. Magától értetődő, hogy az alatt következő csoportok mindegyike megkívánja a történeti feldolgozást is.

A másik lényeges kutatandó területe a falu életének az ú. n. szociográfiai vizsgálódás kereteibe tartozik: társadalmi viszonylatoknak, rétegeződéseknek, társadalmi expanzióknak, a munka-, keresetproblémáknak, gazdasági

viszonylatoknak kérdései, a várossal való kapcsolat kérdései, stb. Ilyen társadalomrajzi feladatot sorolhatnánk még fel tömegesen. Azonban nem akarhatunk itt részletes felsorolást adni, hiába való igyekezet is lenne: hiszen például a szexuális kérdést, vagy az egyke kérdését vizsgálunk lehet és kell történeti, társadalmi, néprajzi, lélektani, erkölcsi, biológiai szempontokból is. Állandó felsorolásuk tautológia lenne: minden jelenséget minden szempontból le kell mérni, hogy valóságos értékét megismerhessük a falu szerkezetének és funkciórendszerének összefüggéseiben.

A falukutató a falu létkérdéseit, a lényeges magatartásformákat, az alkat törvényszerűségeit a szociográfia és néprajztudomány érintkező területein találhatja meg. Tehát nem az az elsődlegesen fontos a *falukutatás* feladatait tekintve, hogy felsoroljuk a „szellemi” és „tárgyi” néprajz önkényes, indokolatlan szétválasztásának megfelelően: ennyi és ilyen tűzhelyformák, ilyen mesék, dallamok élnek a faluban, a szokások csökevényesen még így és így maradtak meg és a menyasszonyág feltornyozása ilyen műveleteket kíván... Mindez szükséges és lejegyzendő adat, de a falumonográfiában ezeknek az elemeknek szervesen kell kapcsolódnok: jellemezniük kell a struktúra és a funkciók törvényszerűségeit, le kell leplezniük a falu, tanyacsoport *népi* magatartásösszegeinek lényegét, meg kell határozniuk a szociális és etnikai ténycsoportok okozati összetartozását. A falukutató munkájában ez a szerep vár a néprajzi gyűjtőre, adataiból, megfigyeléseiből elsősorban ezeket a vonásokat akarjuk kiolvasni.

Szorosan kapcsolódik ehhez a kérdésanyaghoz egy másik, ugyancsak figyelmen kívül hagyott terület: a falu lélektani sajátosságainak vizsgálata. Valósággal a sötétben tapogatózunk itt, minthogy egy sereg lélektani prioritással bíró tényt nem ismerünk. Ezért aztán nem egyszerűen kell folyamodnunk kényelmességhez szoktató általánosításhoz, indokolatlan analógiákhoz, ez az út pedig

csak tévutakra vezethet. Egyén-lélektani, közösség-lélektani vizsgálódások például élénken dokumentálnák éppen a mai gyors változás lélektani okait, ezeknek a lélektani okoknak társadalmi jelentőségét nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Néprajzi és szociológiai szempontból is végtelenül tanulságos lenne a népi kultúra alkotásainak lélektani vizsgálata. Fontos lenne a paraszti vallásosság lélektanát, a paraszti extázis lélektanát vizsgálni: ezek a kutatások is teljesen más megvilágításba helyeznék parasztságunk közvéleményünkben kialakult képét, és egyben jobb megértését nyújtanák a hiedelemvilág, mágiikus, vallásos aktusok kérdéseinek is. Ugyanide tartozik a karakterológiai s még oly sok, nem részletezhető lélektani problémacsoport.

Egyik szintén kevésbé ismert ágazata a falukutatásnak (az Arhiva kötetei e szempontból is figyelmet érdemelnek) a magyar falu biológiai tulajdonságainak feldolgozása. Részint antropológiai (a történeti antropológia terén Bartucz Lajos kitűnő tanulmányaira hivatkozhatunk), részint rasszkutató feladatokra gondolunk, ezek is segítenének településtörténeti, lélektani, stb. kérdések realisabb kidomborításában. Igen fontos lenne a magyar falu egészségügyének, mai biológiai helyzetrajzá-
nak minél pontosabb és sokszempontúbb feldolgozása, a társadalmi és etnikai kapcsolatok megkeresése. Ennek a területnek kellene kutatnia a paraszti munka és egészség összefüggéseit; a parasztság egészségügyi szemléletének gyors átalakulását: immár egyre kevesebben elégszenek meg a mágikus rontó és elhárító eszközökkel, mindinkább igénybe veszik az orvos segítségét is. E pár felvetett szempont is mutatja, hogy ez a terület is bőven nyújt alkalmat a kutató érdeklődéseknek s a legtávolabbi jelenségcsoportok összekapcsolását is lehetővé teszi.

Nem utolsó sorban érdemli meg a tüzetesebb vizsgálódást a falu tájegységének és a falu népének, társadalmának egymáshoz való viszonya. Az éghajlati, földtani viszonyok, a táj domborzati, vízrajzi sajátosságai, közle-

kedés-, közigazgatás-földrajzi helyzete, stb. döntően befolyásolhatják a falukép kialakulását, a településformákat, a termelési, kereseti viszonyokra meghatározóan rányomják a maguk bélyegét. Azonban nem szabad felednünk, hogy a táj és falu viszonyának vizsgálásakor is a főprobléma számunkra mégis csak a falusi társadalom szerkezeti és funkcionális képe. A tájék jelentése tehát a falukutató számára nem külön földtani, növényzeti, éghajlati ténycsoport, hanem a falu szerkezeti és funkcionális képét befolyásoló, azzal szervesen összefüggő valóság. A falukutatót a tájék más szempontból, — s ez elég kérdést nyújthat, — nem is kell, hogy érdekelje.

A módszertani és gyakorlati fejtegetések végén még egy fölvetődhető kérdésre kell felelnünk. Vajjon kötelezhető-e a falukutató, ki nem egyszer csak rövid időn át, szűkös anyagi keretek között kénytelen munkáját végezni, hogy ennek a számlálhatatlan kérdésösszegnek s még előbb: a teljes analízis követelményéből adódó kérdéseknek hiánytalan földerítésére vállalkozzék? Hiszen akár egyetlen kérdésnek teljes kivizsgálása is igen sok részletfeladat megoldását teszi szükségessé és sok időt, munkát kíván, ha valóban a teljes analízisre törekszünk. Nem lehet-e elegendő, ha egyetlen részletkérdést vesz minél tüzetesebb, exaktabb vizsgálat alá, semhogy valami fölszínes vázlatot, impresszió-gyűjteményt üssön össze az egészből? A részletkérdések ilyen exakt vizsgálata nem jelent már egyoldalúságot? Nem jelenthet szükségképen. De annak a falukutatónak, aki csak történeti, vagy néprajzi, orvosi szempontból kíván a falu életével foglalkozni, tudnia kell, hogy adatait milyen összefüggésrendbe illessze bele, meg kell találnia a szerves kapcsolatot a falu szerkezeti és funkcionális képének uralkodó tényezőivel, és a vizsgált anyagát a megfelelő hangsúllyal kell kiemelnie az egész összefüggésrendből. Erre a munkamódszerre is hoztunk fel több példát az eddigiekben. A részletkérdések kutatójának egy pillanatra sem szabad megfeledkeznie az *egész* tulajdonságairól, a részletnek ne

csak önérvényű vonásait, hanem a falu egészével kapcsolatos szerepét vizsgálja. Az ilyen részletkutatások harmónikusan illeszkedhetnek bele a falukutatás egyetemesebb szompontú munkájába.

Megjegyezzük azt is, hogy az eddigiekben vázolt falukutató metódus konkrét gyakorlati megvalósítására a magános kutató komoly, minden területen egyenlő értékű eredményekkel aligha vállalkozhatik. Ilyen kutatásra csak egységesen megszervezett, komoly előtanulmányokat folytató szakemberek vállalkozhatnak. Dilettáns divatoknak egyengetésére a magyar népismeretnek ez a módszere távolról sem alkalmas. Magyarságunk tiszta megismerése érdekében ilyen, komoly szakemberekből álló kutatócsoport megalakulása és állandó munkája, valóban az utolsó pillanatban, kívánatos lenne.

EGYÉNISÉG ÉS KÖZÖSSÉG A PARASZTI KULTÚRÁBAN

20 A helyes magyar népismeret kialakulását szolgáló fejtegetéseink végén szólnunk kell magának a paraszti kultúrának és társadalomnak egynehány alapvető vonásáról is. A következőkben a magyar paraszti kultúrának olyan sajátosságait szeretnénk fölvázolni, amelyek a történet stílusokat változtató századai alatt is állandó érvénnyel hatottak: a paraszti létnek elemi meghatározói voltak, a szerkezet és funkciórendszer alapirányainak meghatározói voltak. Nem karakterológiai fejtegetésekbe akarunk bocsájtkozni s a magyar sors és lélek, a magyar lényeg olyan megformálását sem kíséreljük meg, mint legutóbb Prohászka Lajos. (A vándor és a bujdosó, Bp. 1936.) Ilyen természetű fejtegetésekre nem bíztat bennünket a rendelkezésünkre álló anyag parasztságunkkal kapcsolatban, hiszen az eddigi megismerési módszerek minden efféle fejtegetésnek ellenére voltak. Módukban áll viszont a paraszti kultúra három lényeges determinánsát, ha még oly szűkösen is, jellemezni. A történeti

változások mögött ez a három állandó determináns állott s a különböző társadalmi, anyagi, művelődési hatások mögött a paraszti kultúra és társadalomforma régibb alkatát őrizte. Nem misztikus erőtényezők ezek s nem is külön magyar sajátosságok: minden paraszti kultúrából, *ameddig paraszti kultúrák*, kiolvasható ez a három vonás. Hogy a „primitív” kultúrákban mi tartja e három vonást, arra most nem térünk ki, a paraszti kultúrákban mindenesetre kötött osztályhelyzetük. Egészen addig, amíg ez az osztályhelyzet változatlan volt s a parasztság is megváltoztathatatlanak tartotta, a három alaptényező szerepe megbonthatatlan volt. Ezért beszélhettünk a paraszti kultúra szerkezeti és funkcionális ősiségéről, a stílusok változhattak, az őket hordozó lényeg azonos maradt. Aki azt hiszi, hogy a népköltés, népzene stílusrétegeit fölfedezve, a feudális társadalmi rend s a polgárosuló társadalmi rend hatásait ismerve a paraszti kultúra lényegét ismerte meg, tévedésnek esik áldozatul. A feudalizmus elmúltával sem változott a legutóbbi időkig parasztságunk osztályhelyzete, s ha társadalmi életük formáira nem a barokk, hanem a biedermeier hatott, a paraszti lét lényege változatlan maradt. Éppen a legutóbbi időig, amikor osztályhelyzetük tudatosult s ebből az osztályhelyzetből akarnak kilépni. Ekkor bomlottak meg az eddigi, szerkezetet, funkciórendszert megszabó lényeges vonások. A lényeges, minden eddigi történeti változástól különböző változás ekkor kezdődött meg.

21 A népi kultúra alkotásait vizsgálva, vagy a paraszti társadalmi élet jelenségeit, szokásformákat összehasonlítva, a kutatónak hamarosan feltűnő megegyezésekre, törvényszerűségekre kell bukkannia. A népdalok szövegeiben, a népzene stílusrétegeiben, népmeséink szerkezetében, a betlehemezések fordulataiban a változatok mögött egyetlen állandó érvényesülő közösségi stílusnak, közösségi normarendszernek körvonalait vehettük ki. A változatok egyéni alakulása mögött azonos formulák dik-tálták a fordulatokat, a szerkezet alakulását, a ritmus

törvényeit éppúgy, mint a dallam vonalát az irracionális értékváltozások mögött jól leolvasható zenei formulák határozták meg s a tánc egyéni cifrázatai mögött azonos szerkezet irányította a mozgást. Az egyén alkotása a kultúra bármely területén, javaslatai (ahogy Sharp nevezi) csak akkor jutottak érvényre, ha azokat a közösségi stílusrend, a hagyomány befogadta, mintegy szankcionálta. Népdallá, díszítőművészeti motívummá csak az változott a különböző egyéni, fölsőbb társadalmi, idegen nemzetiségi hatások, „javaslatok” közül, amelyeket a közösség befogadott, amelyek belejuthattak a népköltés, zene funkcióösszefüggéseibe. Különben mint esetleges, egyéni változat hamarosan elpusztult. Ezért lenne igen fontos minél több variáns összegyűjtése, az eddigi anyag népköltésünkben megengedi föltételezni ezt a közösségi stílusrendet, el tudunk választani formulákat egyéni ötletektől, amelyek csak egyszer, egyetlen lejegyzésben kaphattak helyet, de még nagyon is kevés az anyagunk ahhoz, hogy a formulák kiterjedt összehasonlító vizsgálatához eljussunk. Valójában erre kísérlet is alig történt; még szerencse, hogy népzene kutatásunk ezen a téren oly szépen előrehaladt. De nem csak a népi kultúra alkotásainak területén, ahol nem egy esetben (pl. fafaragás, szöttesek) az azonosság az anyag természetéből is következik, hanem a társadalmi élet és szokásrend minden területén jelentkezett az egyéniségnek és közösségnek ez a jellemző viszonya. A hétköznapi szokásai, sőt a munkamódok is megszabott, hagyományozott, a közösség törvényei által kijelölt formák között folyhattak le. Az egyén a közösségi törvény, stílus megvalósítója volt, egyéni igényeit, szándékait a közösség szigorú előírásai szerint valósíthatta meg csupán. Az újabb kutatás kezdi sejteni, hogy az éneklés, maguk a különböző dalok is, mint a munkadalok, alkalomhoz kötött volt. Szerelmi élettük, házasságuk (nemcsak a lakodalomnak teátrális szokásai), egymással való érintkezésük bonyolult, törvényszerűen előírt formákhoz tapadt. Nemcsak paraszti eti-

kett volt ez: az élet minden területén, minden megnyilatkozáson eluralkodott, a kultúra igényeit, a társadalom formáit, a gazdasági élet szerkezetét is megszabta ez a közösségi létrend, az egyénnek el kellett helyezkednie benne. Nem hasonlítható össze ez a közösségi normahálózat a minden társadalomban megglelhető, a legurbánusabbban is, konvenciókkal, közösségi szokásformákkal. Sokkal parancsolóbb léte van, s vele szemben az egyén sokkal átadóbb volt mint másutt.

A legutóbbi fejlődés ezt a közösségi rendet is kezdte s az irányok arra mutatnak, hogy régibb formáját el is pusztítja. Hogy a paraszti társadalomban újabb közösségi életelvek kialakulhatnak-e, kialakulnak-e, eldönteni még nem lehet. Meg kell még azt is jegyeznünk, hogy az egyéniség és közösség viszonyának ebben az ábrázolásában nem vezetett semminő értékelő tendencia, sem individualista, sem antiindividualista értékelést nincs szándékunk kapcsolni a tények ábrázolásához.

A SZEMLÉLET „TOTALITÁSA”

22 A primitív szemlélet és „logika” vizsgálatában már közismertek (l. Lévy Bruhl és Malinowski újabb vizsgálatait) azok a vonások, amelyek a primitív szemléletvilágot a mi szisztematikus, fogalmi gondolkodásunktól elválasztják s a jelenségeknek a mienkétől lényegesen eltérő értelmezéseihez vezettek. A paraszti kultúrákkal kapcsolatban, különösen nálunk, az etnológiának ezeket a gyümölesöző új meggondolásait nem kívánták hasznosítani. A kutatások ezen a területen megelégedtek a babonáknak, hiedelmeknek kommentárnélküli közlésével s egyes tanulmányok legfeljebb az ősi emlékeket nyomozták, az ősvallás felbukkanó nyomait. (E nemben különösen értékes Solymossy Sándor tanulmányai.) Nem akarjuk állítani, hogy a különböző kultúrafokokon élő primitívek gondolkodásmódja és a paraszti gondolkodás között azonoságokat állapíthatnánk meg, hanem a homogén, „to-

tális” primitív szemlélet, amelyben a valóság tényei és a mágia praktikái s a vallás irányultságai oly szétválaszthatatlanul egybefonódtak, paraszti kultúránkat illetően is új és helyesebb magyarázatokra adhat módot. Parasztságunk hiedelemvilágában is (ez a hiedelemvilág is eláradt az élet minden területén, a társadalmi, gazdasági tevékenységek irányait nem egyszer döntően meghatározta), egy sajátos totalitás, a reális tények és a megfoghatatlan világ valóságának tényei fonódnak össze szétbogozhatatlan, differenciálatlan gazdagsággal. Nem jelenti ez a reális életérzék csökkenését; a parasztember létfönntartó ravaszságai, élelmessége: „racionalitása” nem fogyatkozott ennek a hiedelemvilágnak hatása alatt. Ráció és e hiedelemvilág nem alkotnak a paraszti kultúrában egymást kizáró ellentéteket. A hiedelemvilág egyes területei, a gazdasági természetűek, szerelmi, rontó mágia praktikái a legreálisabb létérzékkel kapcsolódtak. A paraszti szemléletben a valóságos és valóságfölötti világ nem váltott két részre, nem került egymással ellenkezésbe, hanem egyszerre jelentkezett e totális szemléletben. A hiedelmeket pusztán tudatlanságból származó, természettudományos felfogásunkkal nem igazolható ostobaságoknak tartani, vaskos félreértése lenne parasztságunk szemléletvilágának.

Népmeséink megértését is csak ennek a sajátos szemléletformának segítségével érhetjük el. Amíg a parasztszemléletnek ezt a tőlünk eltérő beállítottságát nem tekintjük, addig a mese nem is lehet egyéb számunkra mint kitalált kalandos történet, melynek motívumai, irodalmi igényeiknek, alkotó, formálókedvüknek kiáradása. (v. ö. fejtegetéseinkkel Nyíri és rétközi parasztmesék c. gyűjtésünkben.) A népmesében szublimálódtak társadalmi vágyaik és igényeik a „sárkányokkal” szemben, a népmesék csodákkal teljes világa a valóság egyik létező, számunkra megközelíthetetlen, de egész gondolkodásmódjukat, hiedelemvilágukat megszabó formája volt. A lét ebben a szemléletben egyszerre nagyon is gyötrelmes

anyagi és egyéb szenvedéssel, megaláztatással teljes realitás, de ugyanakkor a csoda boldogító, titokzatos győzedelmes erőkkkel teljes valósága. A szemléletnek ez a primitív, zsufolt, differenciálatlan formája a paraszti szemlélet minden megnyilatkozásában jelentkezett, a szerkezet viszonylataiban éppoly erős volt a hatása, mint a funkciórendszer működésében, kultúra és társadalom magatartás-típusait megszabó értéke volt.

A paraszti szemlélet differenciálódása, tudatosulása következtében, az egyre erősebb és extenzitásában is mind hatékonyabb művelődési hatások nyomán ez a szemlélet is töredezőben, elmúlóban. Amíg elképzelhető, hogy parasztságunk társadalmi osztálya új közösségi erők sodrába kerülhet, addig ez a primitív szemléleti totalitás nem éled fel újra, ahol még esorbitatlanul tartja magát, ott is hamarosan bekövetkezik kiszikkadása.

A PARASZTI VALLÁSOSSÁG

23 Parasztságunk közösségi normarendszere, a szemléletformának jellegzetes totalitása mintegy előrevelt bizonyosága annak, hogy egy ilyen kultúrális és társadalmi formában a vallásosságnak is alapvető, lényeges, irányító szerepének kell lennie. Valóban a közösségi rend, a totális szemléletforma mellett a parasztságunk eddigi fejlődését, multját meghatározó harmadik alapvető determinánsnak a vallásosságot tekintjük. Ez alatt a „vallásosság” alatt azonban most ne elsősorban a tételes vallásokra, katolicizmusra, protestántizmusra gondoljunk. Ez a vallásosság elsősorban annak a szemléletformának vallásos vetülete, amelyről az imént beszéltünk. Természetesen ez a szemlélet alkalmas volt a tételes vallások megerősödésére is. A társadalomnak és kultúrának vázolt szerkezeti és funkcionális alaptulajdonságai érthetővé s egyben szükségszerűvé is teszik, hogy a vallásos élet változhatatlan rendje, az emberi belátások fölött szuverénül létező valósága a legtermőbb befogadó készségre talál-

hasson itt. Sőt: a vallásosság volt (és vallásváltozások idején lett) mindig is az egyik legbiztosabb, legerősebb összepántolója a népi kultúrának és társadalomnak; a maga valóságfölötti célokat hirdető normarendszerével, irracionális, liturgikus magasztosságával mintegy „megszentelte” és védte azt. Ez a helyzet, ez a lelki és társadalmi szituáció különösen alkalmas liturgiának, vallásos létrendnek teremtésére, vagy az abbavaló együttes és áhítatos beleolvadásra. Bizonyos, hogy a katolikusoknál a történet folyamán mindig megvolt rá a mód és a lehetőség, hogy a hívők a liturgia szimbólikus értelmű gesztusaiba, formáiba, a vallás nem racionális parancsaiba ömlesszék áhítatukat. Sőt katolikus parasztságunknál a vallás meghatározott liturgikus cselekedetein túl még itt-ott bizonyos laikus népi liturgiának a nyomait is felfedezhetjük. Itt nem azokra a balázs-járásokra, gergelynapi járásokra, pünkösdőlésekre, betlehemezésekre gondolunk, amelyeknek célzata nagyon is reális anyagi vágyakat fejez ki az előadók részéről. Azokra a jelenségekre kell figyelmet fordítanunk, amelyekkel a pócsi búcsú zárándokainak, a szegedi Havi-Boldogasszony búcsúsainak áhítatában találkozunk. Ez a vallásos áhítat az egyént a közösség misztikus extázisába sodorja s nem elégszik meg a szabályos, előírt liturgikus formákkal. Saját, küzködő, primitív formákban bontotta ki lelkét annak az abszolútumnak az árnyékában, amelyet oly valóságosan érzett.

A protestáns vallás is kisugározta természetesen a maga hatásait a paraszti kultúrára és társadalomra. Amíg a katolikus liturgia gazdag mozgalmassága olyan sok vallásos kapcsolat kialakulására nyújtott alkalmat, addig a református vallás a maga kemény és puritán etikájával a vallásos élményt elsősorban etikai és társadalmi feladattá változtatta s még kiélezettebben hangsúlyozta a közösségi törvények társadalomfölötti hatalmát. A két tételes vallás mindenesetre külön magatartás-típusokat alakított ki.

A tételes vallást természetesen teljességgel befonta a paraszti laikus vallásosság. Jeleztük, hogy parasztságunk hiedelemvilágának elhibázott interpretálása lenne, ha csak valami zagyva konglomerátumnak tekintenénk, amelyben letűnt századok kezdetleges orvostudományi, természettudományi babonáinál, rációellenes naív praktikáknál egyebet nem találhatunk. Ezek a „sötét hiedelmek” a lélek vallásos igényeinek, az irracionális, földi valóságon túli világ felé fordulásának jelentkezései s nagyon gyakran forrnak össze pl. a katolikus vallás vallásos cselekményeivel, gondolataival. (Gondoljunk a kegyképekről, búcsúkról, ünnepnapokról, egyes szentekről való helyi hiedelmekre, a „látó” asszonyok vallásos hiedelmére, stb.) A hiedelemvilág ilyen vallásos értéke természetesen megtalálható protestáns parasztságunknál, amint ezt a babonaközlések s minden kutatónak ilyen irányú gyűjtése igazolhatja. Ennek a ténynek protestáns részről való tagadása nem támaszkodhatik komoly érvekre.

Nem akarjuk ebben az összefüggésben tárgyalni a szekták kérdését, bár ezekben a különböző új szektákban is a tagadhatatlan vallásos igény, a lehetetlen sors elől a valláshoz való menekülés is fölfedezhető. Azonban ez a kérdés szorosan összefügg parasztságunk anyagi helyzetének és osztályhelyzetének problematikájával: indítókait és magyarázatát a szociális helyzetben kell keresnünk.

Nem kell különösebben hangsúlyoznunk, hogy a paraszti vallásosságnak a kutatása napjainkban is még csak megvalósítás előtt álló feladat. Ismeretesek azok a szellemtörténeti okok, melynek hatására sem közvéleményünk, sem néprajztudományunk nem akceptálta az ú. n. vallásos jelenségeket. Parasztságunk is úgy szerepel ebben a fölfogásban, mint józan, földhöztapadt racionalista, „vaskosan reális”, mi sem áll távolabb tőle mint az igazi vallásosság. Ez a felfogás mind a vallásosságnak, mind pedig parasztságunknak téves meghatározásából indult ki. Ma jól látjuk ezeknek az előfeltevéseknek önkényes-

ségét. Sajnos, azzal is tisztába kell lennünk, hogy parasztságunk vallásosságának természetét helyesen már aligha ismerhetjük meg. Ugyanis a mai változás — ha végiggondoljuk az eddigi fejtegetéseket — szükségképpen itt is jelentős fordulathoz vezetett. Ma valóban csökkenőben van a vallásosság szelleme, a tételes vallásosságé is, az ú. n. „laikus” vallásosságé is. A kutatónak a helyzete ezen a területen a legnehezebb és a legsürgetőbb, ha a régi helyzetet tudományosan meg akarja rögzíteni.

A MAI VÁLTOZÁS IRÁNYAI

24 Joseph Weigert: *Untergang der Dorfkultur?* (München, 1930².) bizonyos vallásos racionalizmussal és naivitással a falusi kultúra hanyatlását (e szóban nála értékelés rejlik) megakadályozni véli a paraszti hagyományok és szokások visszaállításával, az erkölcsösség megjavításával és a „helyes népnevelés”-sel. Nem hisszük, hogy ez lenne a helyes út a parasztság társadalmi és kulturális problémáinak megoldására. Mások rendszerint siránkozni szoktak a paraszti kultúra pusztulása fölött és romantikusan visszasóvárogják a maguk városi élete mögül a parasztság számára a régi paraszti közösségek életrendjét. Bizonyos szempontból (önmagában bármily groteszk és ellenszenves is) megérthető ez a romantikus attitűd. Tudatosan vagy tudattalanul benne rejlik az a tagadhatatlan felismerés, hogy a paraszti társadalomnak mai alakulásirányai nem mutatnak semmi megnyugtatót. A régi életforma, amely primitív volta, társadalmi kiszolgáltatottsága ellenére is humánus alkotásokban és bizonyos heroizmusában ígéző lehetett, hisz nem véletlenül ragadott meg annyi nagy egyéniséget, ez a régi életforma mai bomlásában a felületes és néprajziasságokat kereső szemlélőnek csak keserűséget okozhat és semmi garanciát nem nyújt az egészséges fejlődést illetően. Mások politikai és társadalomfilozófiai állásfoglalásuknak megfelelően csak örömmel szemlélik és értékelik ezt

az átalakulási folyamatot, mert benne a társadalom erőinek egy új rendeződési lehetőségét vélik fölfedezni. Mi ebben a tanulmányban a parasztismeret történetét és a helyes megismerés módozatait kutattuk, tartózkodnunk kell minden értékelő megjegyzéstől. Csupán vázolni igyekszünk röviden a mai változásnak irányait.

A mai alakulás irányai mindenképp a régi parasztközösségek eddigi életével ellentétes tendenciákat mutatnak. (Nem akarunk a téves általánosítás hibájába esni: akadnak még paraszti közösségek, melyekben a régi rend és életforma csorbíthatatlan, vagy az új jelenségek csak egyes mozzanatokban észlelhetők, másutt a változás már szinte teljesen végbe ment s a paraszti lét a földműves munkán kívül egyéb sajátos megkülönböztető tartalmat nem hordoz magában. Azt azonban bizvást mondhatjuk, hogy általában a fejlődés iránya az itt következők szerint halad.) A régi, parancsoló közösségi életrend, amely kirajzolta a tevékenységek stílusát és irányát, megszűnt valódi hatóerő lenni. A paraszti közösségek atomizálódnak, immár individuálisan kell megvalósítani kinek-kinek a maga életét. Az újabb politikai, érdekképviselői csoportosulások természetesen már nem jelentik a magatartások ösztönös gesztusait is megszabó régi közösségi törvényt, hasonlóak egyéb társadalmi osztályok csoportosulásainak szerkezetéhez. Egyéni érvényesülések, egyéni stílusok alakulnak ki. (Mindez természetesen bizonytalan, kavargó formák között, sok még a visszaütés a régre, sok a felemás képlet.) Ahogy régen a költői tehetség a maga ötleteit, tehetségeit a közösségi formulák mögött a névtelenség biztonságában fejtette ki, ma költő, művész: östehetség, egyéniség, az egyéni alkotás minden pretenciójával. Ugyanez az eset a politikai, gazdasági, társadalmi érvényesülés terén is. Megbomlott a régi differenciálatlan, „totális” szemlélet is, s érthetően a racionális elemek jutottak előtérbe. Parasztságunk művelődése is csak zavaros képletet mutathat, komoly szakképzettség, zavaros történeti tudat, félműveltség, dilettantizmus, új-

ság-bölcsesség és teljes tájékoztatlanság egymással keveredve, egymás mellett jelentkeznek egy faluban. Tájékozottságuk legtöbbször gazdasági, politikai természetű, az európai kultúra humánus értékei iránt kevesebb az igazi érdeklődés és érzék. Kiszakadtak régibb harmónikus „humanitásukból” s az európai humánus nagy eredményeihez nem érhettek el. Meggátolta ebben osztályhelyzetük is, amely máig sem adott sok lehetőséget a ki nem váltak számára, hogy az európai kultúra eredményeit élvezhessék. Ez a zavaros, bizonytalan, vagy egyoldalú műveltségi kép teljes joggal sok aggodalomra adhat okot azoknak, kik a magyar kultúra eljövendő sorsán gondolkoznak.

A társadalmi mozgás-jelenségek két irányba mutatnak. (Nem szólunk itt azokról, akik neveltetésük, véletlen kedvezések folytán kikerültek a paraszti társadalomból. Ezek, a nagyon csekély kivételtől eltekintve, nem vállalják már a paraszti sorsot, inkább megtagadnak minden közösséget vele s tőlük telhetően asszimilálódni igyekeznek a polgári társadalomnak ahhoz az osztálykategóriájához, amelybe bejuthattak.) A parasztságnak az a része, amely akár egykézés, akár más módon sikerrel integrálhatta földbirtokait s a kis- vagy középbirtokosok kategóriájába tartozik, nagyjából a kapitalista, kispolgári szemlélet irányába fejlődik, politikai felfogása, értékelvei, életigénye mind jobban azokéhoz hasonló. Viszonylagos jólétét, a paraszti sorsból való viszonylagos kiemelkedését minden módon védeni igyekszik. Erre jó az egykézés is igen sok helyen. A paraszti lét nyomása alól a menekülést a polgári szemlélet és életforma felvételében s anyagi védettségben fedezték fel. A nincstelen parasztság, a napszámos, kisbérllő, törpebirtokos s a hasonló kategóriák sőt a kisbirtokos parasztság egy része (tehát nem csak a paraszti lumpenproletariátus, mint egyesek gondolják!) is a proletár, az osztályöntudatra ébredt munkásság értékrendjét tartja követendőnek. Agrárproletariátusunk egyre növekvőben,

elkeseredettségük, tudatosultságuk mind határozottabb, ha egyelőre a legkülönbözőbb politikai pártok is számolják őket tagjaik közé. Ugy véljük, hogy ez az utóbbi tendencia a határozottabb s a parasztság politikai és társadalmi akarátának erősebb kifejezője. Sokkal több lehetősége van a jövőt illetően, mint a kapitalista-kispolgári irányultságnak, ha egyelőre nem is állhat ellen a ránehezedő társadalmi osztályok nyomásának. Azonban a jóslás valóban nem tudományos feladat.

Röviden az eddigiekkel vázolhattuk a paraszti kultúrának és társadalomnak változás-irányait.

*

25 Befejezésül csak néhány megjegyzésre szeretnénk szorítkozni. Bár feladatunk a magyar parasztság eddigi szemléletének ismertetése s egy olyan módszernek kidolgozása volt, mely lehetővé tenné parasztságunk társadalmi csoportjainak igazabb megismerését s ezzel együtt egészségesebb országszervezést is, éppen ezzel kapcsolatban nem hallgathatjuk el egy megjegyzésünket. Végzetes tévedés lenne azt hinni, — s e hiba elkövetésének látszatába sem akarunk beleesni, — hogy a magyar problémák megismerése egybeesik a parasztságunkra vonatkozó problémák megismerésével. A mai falukutató divat mintha ebben a hitben élne. Városainknak s a fővárosnak a megismerése is (erre már rámutattak mások is) éppoly elengedhetetlenül fontos és sürgető feladat helyes nemzetismeretünk szempontjából, mint a különböző paraszti társadalmi csoportoknak a megismerése. Ennek a két kutatómunkának megszervezett, szakszerű elvégzése haladéktalanul és etikus komolysággal megvalósítandó nemzeti feladat. S azt is szeretnénk megjegyezni, hogy előadásunk hangja tán a polémia kedvelését mutatja, holott távol áll tőlünk az olesó és hatásos polemizálás műfajának kedvelése. De a kényelmes gondolkodás, az eddigi elégtelen meghatározásokkal való beérés veszélye nélkül

nem hallgathattuk el kritikai megjegyzéseinket. Ezek a kritikai megjegyzések nem a polémiát szolgálták, hanem az igazság megismerésére s a tiszta fogalom-alkotásra törekedtek. Célunk az igazság, a helyes magyar népismeret kialakítása volt.

IRODALOM

Kötelességünknek tartjuk megjegyezni, hogy e tanulmány gondolatmenete in nuce (sőt néhol szövegszerűen is) megjelent A magyar falukutatás új útjai c. tanulmányunkban. (Vigilia, 1935. II.) Örömmel állapítjuk meg, hogy e tanulmányunk fejtegetéseivel egyező gondolatmenetet találtunk a minap ifj. Reitzer Béla: Parasztkérdés és szociográfia, Közgazd. Szemle 1936. 334—338. II. tanulmányában. Az említett külföldi szerzők munkái közül l. a pár legfőbb munkát: F. Tönnies: Einführung in die Soziologie, Stuttgart, 1931. Leopold von Wiese: System der allgemeinen Soziologie, München 1930. u. ö.: Das Dorf als soziale Gebilde, München 1928. H. Freyer: Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft, Leipzig 1930. Max Weber: Wirtschaft und Gesellschaft, I—II. Tübingen. Sorokin and Zimmerman: Principles of Rural-Urban Sociology, New-York, 1929. Sorokin-Zimmerman — Galpin: A Systematic Sourcebook of Rural Sociology, Minnesota, 1930. D. Gusti-ék munkájára vonatkozóan legjobb az Arhiva kötetait megtekinteni. — A régi magyar topográfiai irodalomra l.: Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn, Wien 1803—1805, javarészt Bredetzky Sámuel írta. Vályi András: Magyarország leírása, Buda, 1796—99, 3 köt. Puky Károly: A' Magyar Haza, Pest 1833. A közigazgatási mozgalmak a községi monográfiák elkészítésével kapcsolatban legjobban: Mészár Oszkár dr.: A községi monográfiákról, Bp. 1935. A paraszt kérdésnek a századforduló alatti szociális szemléletű irodalma: Návay Lajos: Az alföldi munkáskérdés, 1895. Rubinek Gyula: Parasztszo-

cializmus, 1895, u. ö.: Telepítés és földbirtokpolitika, Beksics Gusztáv: A magyar faj terjeszkedése és nemzeti konszolidációnk különös tekintettel a mezőgazdaságra, birtokviszonyokra és a népesedésre, Bp. 1896². Ecseri Lajos: Az alföldi munkáskérdés és a mezőgazdasági válság, 1898. Vadnay Andor: A Tisza mellékről, Bp. 1900, Bartha Miklós: Kazárföldön, Bp. Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkástörvényhozásunk kezdetei, Husz. Sz. I. 39., Wiener Moszkó: A magyar parasztosztály emelése, u. o. II. 95, 207, 271, 354, 428, Bosnyák Béla: Orosz község gazdasági és társadalmi rajza, Galilei kör Ktára, 6. sz. 1911, az első komoly bár egyoldalú dogmatizmussal készült falumonográfia. Ugyanilyen jellegű Braun Róbertnek két falumonográfiája és az amerikai Thomas kérdőíves módszere nyomán írt módszertani tanulmánya. Szeberényi L. Zsigmond: A parasztok helyzete Magyarországon 1907, u. ö. A parasztkérdés külföldön és hazánkban 1908. Bernát István: Agrárius törekvések, 1912, Balás Károly: Nemzeti földbirtokpolitika, Közgazd. Sz. XXXIV. 149., Kenéz Béla: Földbirtokpolitika külföldön és itthon, 1913. Farkas Geyza: A kisgazda, 1912 — e korban igen komoly osztályvizsgálati kísérlet. Czettler Jenő: A magyar mezőgazdasági szociálpolitika 1914. Gróf Széchenyi Imre: Az egyke, 1906. Buday Dezső: Az egyke Baranyában, 1909, Matlekovits Sándor: A kivándorlás, Közgazd. Sz. XXXI. 577. Naményi Bertalan: A magyar nép állapota és a kivándorlás, 1911. Bolgár Elek: Das Auswanderungsproblem und die Arbeitslosigkeit in Ungarn, Weltwirtsch. Arch. II., 1913. 377, Balkányi Béla: A munkanélküliség és munkatorlódás a magyar mezőgazdaságban, 1915, Szende Pál: A nagybirtok és Magyarország jövője Galilei Ktár, 1911, Czettler Jenő: A tanyai település reformjához, N. Gazd. Szemle 1913, 167, 239. stb., stb. — A néprajz kérdéseire vonatkozóan nagy anyagot és bibliográfiát találhatni az Ethnographia és a Magyarország Néprajza köteteiben. A helytörténetírással kapcsolatban l.: Belitzky János: A magyar helytör-

ténetírás problémái, Vigilia, 1935, II. A falukutatásban a kérdőíves módszernek egyik finomabban kidolgozott példája: Ujszászy Kálmán: A falu. Sárospatak, 1936. A magyar faluról jó tájékoztató: Weis István: A magyar falu (M. Szemle Kinesestár 10. Bp. 1931.) A paraszti lélekalkat kérdéseit illetően l. első és bővebb megfogalmazásunkat: A magyar lélek alapvonásai népi kultúránkban, Szeged, 1933. Az egyéniség és közösség sajátos viszonyára a paraszti kultúrában l.: Buday—Ortutay: Székely népballadák, Bp. 1935. tanulmányunkat.

KINCSESTAR

Az ország egyetlen olyan tudományos könyvsorozata, a „KINCSESTAR”, megalapításakor kitűzött célját megvalósította. Az ismeretek minden ágából rövid, mégis alapos és élvezetes áttekintéseket nyújt, — nem száraz kézikönyveket. Munkatársai az ország legjelesebb szakemberei, egyben kitűnő írók. Formája praktikus és elegáns.

- 1 NAGY IVÁN: Öt világrész magyarsága
- 2 SZINNYEI JÓZSEF: A magyar nyelv
- 3 BÓKA LÁSZLÓ: Édes anyanyelvünk*
- 4 MORAVEK ENDRE: Nagymagyarország nemzetiségei
- 5 ZICHY ISTVÁN GRÓF: Magyar őstörténet*
- 9 ORTUTAY GYULA: Magyar népismeret
- 10 WEIS ISTVÁN: A magyar falu
- 12 HILLEBRAND JENŐ: Az őskor története
- 14 BARONIEK EMMA: A középkor
- 17 KMOŠKÓ MIHÁLY: Az Iszlám
- 18 BALLA ANTAL: Az utolsó száz év története
- 19 TÖRÖK PÁL: A francia forradalom
- 20 LIGETI LAJOS: Kína
- 22 V. D. BARKER: Az angol civilizáció (Mult és jelen)
- 23 KOMORÓCZY GYÖRGY: A mai Lengyelország*
- 24 BARANYAI ZOLTÁN: Kisebbségvédelem*
- 25 GRATZ GUSZTÁV: Európai külpolitika
- 26 KNEZSA ISTVÁN: A szlávok
- 27 BAJZA JÓZSEF: Jugoszlávia
- 28 SZÁSZ ZSOMBOR: Románia
- 29 GOGOLÁK LAJOS: Csehszlovákia
- 30 VILLANI LAJOS: A mai Olaszország
- 32 GYÖRY JÁNOS: A francia irodalom kis tükre*
- 33 SZERB ANTAL: Az angol irodalom kis tükre
- 34 VÁRADY IMRE: Az olasz irodalom kis tükre
- 35 PUEÁNSZKY BÉLA: A német irodalom kis tükre
- 37 BABITS MIHÁLY: Dante
- 39 KÁLLAY MIKLÓS: A legújabb líra a világirodalomban
- 42 ALFÖLDI ANDRÁS: Magyarország népei és a római birodalom
- 43 ZIMMERMANN ÁGOSTON: Fejlődéstan
- 44 RAPAICS RAYMUND: A növény felfedezése
- 45 BARTUCZ LAJOS: Miképp fedezte fel az ember önmagát
(Kis antropológia)

* Előkészületben

KINCSESTAR

46	MENDŐL TIBOR: Táj és ember
47	BIRÓ BERTALAN: Eugenika
48	SCHENK JAKAB: Madarak
50	GENTHON ISTVÁN: Budapest multja és művészete
53	FITZ JÓZSEF: A könyv története
54	HARASZTI EMIL: A tánc története
55	HARASZTI EMIL: Zenei formák és műfajok
56	LUTTOR FERENC: Róma (A város a történelem tükrében)
58	GLATZ KÁROLY: Velence multja és művészete
60	JUDIK JÓZSEF: A pénz
63	RADNÓTI ISTVÁN: A magyar mezőgazdaság világmárkái *
64	KERÉK MIHÁLY: Földbirtokpolitika
65	LAKY DEZSŐ: Népesedéspolitika
66	CZETTLER JENŐ: Agrárpolitika
67	IHRIG KÁROLY: Szövetkezetek
71	SZABÓ VENDÉL: Katholicizmus
72	BALANYI GYÖRGY: Szerzetesrendek
74	RÉVÉSZ IMRE: A reformáció
75	SZABÓ VENDEL: A pápaság
76	NAGY JÓZSEF: A filozófia nagy rendszerei
82	IFJ. ERDÉLY SÁNDOR: A szén
83	STEINER LAJOS: Időjárás
84	LASSOVSKY KÁROLY: Világrendszerek
92	NYIRŐ GYULA: Psychoanalysis
93	MOSONYI JÁNOS: A emberi idegrendszer
94	BURGER KÁROLY: Az egészséges nő
95	HAYNAL IMRE: Az ember vérkeringése*
96	SZÖLLŐSY LAJOS: A táplálkozás
102	JULIER FERENC: A hadvezetés művészete
103	SZENTNÉMÉDY FERENC: A repülés
104	RÉCZEY FERENC: A fegyveres Európa
105	SÍK SÁNDOR: A cserkészlet
106	GICZEY GYÖRGY: Légvédelem, gázvédelem
114	LUKÁCS KÁROLY: A Balaton
121	KOVRIK BÉLA: Szociálpolitika
123	MICHELICS VIL: Keresztényszocializmus
142	MARKÓ ÁRPÁD: II. Rákóczi Ferenc
143	KERESZTURY DEZSŐ: Arany János*
144	VOINOVICH GÉZA: Petőfi
145	KOSÁRY DOMOKOS: Görgey*

* Előkészületben

Ára kartonban 80 fillér, egészvászonba kötve 1.20 P.